

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Андрушко Андрій Васильович

УДК 343.6:343.43:343.97

**ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ
(КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ТА КРИМІНОЛОГІЧНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ)**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Дніпро – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному вищому навчальному закладі «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант –

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
Попович Володимир Михайлович,
Державний науково-дослідний інститут МВС України,
головний науковий співробітник.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України
Навроцький Вячеслав Олександрович,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права та кримінології;

докторка юридичних наук, професорка
Батиргарєєва Владислава Станіславівна,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України,
директорка;

доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
Дудоров Олександр Олексійович,
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем попередження,
припинення та розслідування кримінальних правопорушень
територіальними підрозділами Національної поліції України.

Захист відбудеться 11 травня 2021 року о 09.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.04 у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26).

Автореферат розіслано 9 квітня 2021 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В.Ф. Примаченко

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одним із пріоритетних завдань держави є захист прав і основоположних свобод людини. Серед таких прав – право на повагу до гідності людини і право на свободу та особисту недоторканність, які закріплені в статтях 28 і 29 Конституції України. Вказані права посідають виняткове місце в системі прав людини. Без їх належного захисту не може йтися про реалізацію інших прав.

Виходячи зі згаданих конституційних норм, кримінальне законодавство України встановлює відповідальність за найбільш небезпечні посягання на волю, честь та гідність особи, тим самим підтверджуючи значущість вказаних цінностей як для конкретного індивіда, так і для суспільства загалом.

Офіційні статистичні дані засвідчують, що в загальній структурі злочинності діяння, передбачені розділом III Особливої частини КК України, займають незначну частку (не більше 0,2%). Разом із тим останніми роками спостерігається тривожна тенденція збільшення чисельності вказаних посягань. Так, якщо протягом 2016 року органами прокуратури обліковано 691 злочин проти волі, честі та гідності особи, то у 2017 – 858 (+24,17%), у 2018 – 882 (+2,8%), а у 2019 році – 924 (+4,76%) таких злочини. Винятком став лише 2020 рік, протягом якого обліковано 658 (–28,79%) вказаних кримінальних правопорушень¹. Маємо підстави також стверджувати, що значна частина посягань на волю, честь та гідність особи залишається латентною.

Необхідно зазначити, що за увесь період існування розглядуваних кримінально-правових заборон жодна особа не була засуджена за насильницьке зникнення (ст. 146-1), підміну дитини (ст. 148), незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги (ст. 151) та примушування до шлюбу (ст. 151-2). Більше того, жодній особі не було вручено підозру про вчинення вказаних злочинів. Водночас є підстави стверджувати, що зазначений стан речей пов'язаний не з фактичною відсутністю цих діянь в об'єктивній дійсності, а з іншими факторами, зокрема з недосконалою редакцією перерахованих норм, що ускладнює їх застосування.

Аналіз правозастосовної практики засвідчує існування численних труднощів, що мають місце при кваліфікації злочинів проти волі, честі та

¹ Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2016–2020 рр. / Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>

гідності особи², а також помилок, що допускаються судами під час застосування покарання до осіб, які вчинили вказані посягання. Відповідні проблеми, з якими стикається слідча та судова практика, потребують ретельного аналізу з тим, аби мінімізувати їх у майбутньому і забезпечити ефективну протидію розглядуваним посяганням.

Загальновідомо, що найбільш ефективним способом впливу на злочинність є запобігання злочинам. Водночас здійснене дослідження засвідчило, що системна робота у цьому напрямі не проводиться. Певним винятком є діяльність, спрямована на запобігання торгівлі людьми. Утім, маємо підстави стверджувати, що відповідні заходи є недостатньо ефективними. Пов'язано це з тим, що вказане діяння, так само, як і деякі інші розглядувані злочини (зокрема, експлуатація дітей та використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом), має глибоке соціально-економічне підґрунтя, а тому без істотного поліпшення економічної ситуації в державі, створення нових робочих місць, забезпечення гідних умов для життя і праці про досягнення вагомих результатів у цій сфері говорити не доводиться. Що ж стосується запобігання іншим злочинам, передбаченим розділом III Особливої частини КК України, то на цьому напрямку існує величезний простір для роботи.

Вагомим внеском у розроблення проблематики кримінальної відповідальності за злочини проти волі, честі та гідності особи є дослідження М.О. Акімова, П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, П.С. Берзіна, Н.В. Бойко, В.І. Борисова, В.А. Бортника, Л.П. Брич, О.М. Броневицької, В.М. Бурдіна, І.А. Вартилицької, О.О. Володіної, І.Б. Газдайки-Василишин, В.К. Грищука, Н.О. Гуторової, І.І. Давидович, Є.В. Даценка, І.В. Дегтярьової, С.Ф. Денисова, Т.А. Денисової, І.М. Доляновської, О.О. Дудорова, В.П. Ємельянова, О.О. Житного, З.А. Загиней-Заболотенко, К.П. Задой, В.О. Іващенко, К.М. Іскрова, Л.В. Кабанець, Д.О. Калмикова, В.А. Козака, М.І. Колоса, М.Й. Коржанського, В.В. Кузнецова, В.Г. Кундеуса, В.М. Куца, Я.Г. Лизогуба, С.Я. Лихової, І.І. Митрофанова, А.А. Музики, В.О. Навроцького, О.В. Наден, О.С. Наумової, Д.О. Негодченко, А.М. Орлеана, Н.А. Орловської, М.І. Панова, Є.О. Письменського, В.М. Підгородинського, А.С. Політової, Ю.А. Пономаренка, В.Ф. Примаченка, І.В. Сингаївської, Т.І. Созанського, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, О.С. Субботенка, В.Я. Тація, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, О.В. Харитонової, О.М. Храмцова, П.В. Хряпінського, С.Д. Шапченка, В.В. Шаблістого,

² На момент завершення дисертації та її рекомендації до захисту Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» не набрав чинності. З огляду на це в дисертації та авторефераті автор використовує словосполучення «злочини проти волі, честі та гідності особи». Крім того, єдиним кримінальним проступком, передбаченим розділом III Особливої частини КК України, є діяння, передбачене ч. 1 ст. 150, яке у роботі пропонується декриміналізувати.

С.С. Яценка та інших вітчизняних науковців.

В Україні захищено двадцять дисертацій, присвячених питанням кримінально-правової протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи. Дві дисертації (О.С. Наумової та А.С. Політової) стосувалися комплексного дослідження злочинів проти свободи особи, три (В.А. Бортника, В.М. Підгородинського та О.С. Субботенка) – посягань на честь та гідність особи. Інші дисертаційні дослідження були присвячені питанням кримінальної відповідальності за окремі діяння, передбачені розділом III Особливої частини КК України, зокрема за: незаконне позбавлення волі або викрадення людини (О.О. Володіна, Л.В. Кабанець), захоплення заручників (М.О. Акімов), підміну дитини (Є.В. Даценко), торгівлю людьми (В.О. Іващенко, К.М. Іскров, В.А. Козак, Я.Г. Лизоуб, Д.О. Негодченко, А.М. Орлеан, В.М. Підгородинський), експлуатацію дітей (І.М. Доляновська, Д.О. Калмиков), використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (І.В. Дегтярьова). Докторська дисертація А.М. Орлеана стосувалася розробки теоретичних засад кримінально-правового забезпечення охорони людини від трудової, сексуальної й біологічної експлуатації.

Попри чималу кількість досліджень проблем кримінальної відповідальності за злочини проти волі, честі та гідності особи, низка відповідних питань до сьогодні є дискусійними або ж недостатньо висвітленими. Окремі аспекти кримінально-правової протидії вказаним злочинам дотепер залишаються майже не дослідженими (зокрема, особливості кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення, незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги, примушування до шлюбу). Крім того, ряд згаданих вище досліджень (насамперед присвячених торгівлі людьми) не враховує останніх змін до кримінального закону.

Кримінологічні аспекти злочинів проти волі, честі та гідності особи розглядалися в працях А.М. Бабенка, В.С. Батиргареєвої, А.Б. Благої, М.Г. Вербенського, В.В. Голіни, Б.М. Головкина, Г.В. Дан, І.В. Дегтярьової, Т.А. Денисової, О.М. Джужі, В.М. Дрьоміна, Г.П. Жаровської, В.О. Іващенко, Л.В. Кабанець, О.В. Козаченка, І.М. Копотуна, О.М. Костенка, К.Б. Левченко, Т.Є. Леоненко, О.В. Лисодєда, О.М. Литвинова, С.Г. Лісняк, О.В. Наден, А.А. Небитова, Ю.В. Орла, О.В. Паньчук, В.М. Поповича, Ю.В. Раковської, Є.Д. Скулиша, Н.В. Сметаніної, О.О. Титаренка, В.О. Тулякова, С.О. Філіппова, В.І. Шакуна, Н.С. Юзікової та інших вітчизняних науковців.

Комплексні кримінологічні дослідження злочинів проти волі, честі та гідності особи в Україні фактично відсутні. Водночас кримінологічним аспектам окремих діянь, передбачених розділом III Особливої частини КК України, присвячено кілька дисертацій. Дві з них (А.А. Небитова та Ю.В. Раковської) стосувалися кримінологічної характеристики та проблем запобігання торгівлі людьми, ще одна (О.В. Паньчук) – кримінологічної характеристики експлуатації дітей. Окремі аспекти кримінологічної

характеристики використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом висвітлені у дисертаційному дослідженні І.В. Дегтярьової. Так само Л.В. Кабанець у своїй дисертації частково торкалася питань запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини.

Доводиться констатувати, що переважна більшість проведених в Україні кримінологічних досліджень присвячена торгівлі людьми, тоді як іншим злочинам проти волі, честі та гідності особи приділялося значно менше уваги. Потрібно також зазначити, що більшість праць згаданих науковців побачила світ понад десятиліття тому. У зв'язку з цим необхідним є новий погляд на кримінологічні особливості вказаних посягань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Обраний напрям дослідження узгоджується з Концепцією Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (Закон України від 21 листопада 2002 р. № 228-IV), Національною стратегією у сфері прав людини, затвердженою указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015, Державною соціальною програмою протидії торгівлі людьми на період до 2020 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 111, Пріоритетними напрямами розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затвердженими постановою загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права та процесу Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» «Теоретико-прикладні проблеми удосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства України» (номер державної реєстрації 0119U101605).

Мета та завдання дослідження. *Метою* роботи є комплексна наукова розробка кримінально-правових та кримінологічних засад запобігання і протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи і формування на цій основі науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення кримінального законодавства.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких *завдань*:

- з'ясувати сучасний стан дослідження проблем протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи і виявити невирішені та дискусійні аспекти;
- розглянути основні етапи становлення та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти волі, честі та гідності особи;
- здійснити порівняльно-правове дослідження системи злочинів проти волі, честі та гідності особи за кримінальним законодавством України та зарубіжних держав;
- охарактеризувати об'єкт та об'єктивну сторону складів злочинів, передбачених розділом III Особливої частини КК України, надати пропозиції щодо вдосконалення об'єктивних ознак вказаних складів злочинів;
- розкрити ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони складів злочинів,

передбачених розділом III Особливої частини КК України, розробити пропозиції щодо їх удосконалення;

- виявити проблемні аспекти диференціації кримінальної відповідальності за злочини проти волі, честі та гідності особи, надати пропозиції щодо удосконалення кваліфікуючих і особливо кваліфікуючих ознак зазначених злочинів;

- розглянути особливості реалізації кримінальної відповідальності за злочини, передбачені розділом III Особливої частини КК України, та визначити перспективні напрями удосконалення цього процесу;

- з'ясувати сучасний стан та виявити основні тенденції вчинення злочинів проти волі, честі та гідності особи;

- розробити кримінологічну характеристику осіб, які вчинили злочини, передбачені розділом III Особливої частини КК України;

- сформувати систему наукових знань про загальні закономірності та особливості детермінації злочинів проти волі, честі та гідності особи;

- визначити перспективні напрями запобігання злочинам проти волі, честі та гідності особи.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері запобігання і протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи.

Предмет дослідження – теоретичні і прикладні кримінально-правові та кримінологічні проблеми запобігання і протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи.

Методи дослідження. Для досягнення поставлених мети і завдань використано комплекс філософських, загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема: *діалектичний* – для осмислення проблематики дослідження, його структурування та поетапного пізнання (розділи 1–4); *історичний* – для дослідження основних етапів становлення та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти волі, честі та гідності особи (підрозділи 1.2, 1.3); *компаративістський* – для з'ясування підходів до криміналізації та пеналізації розглядуваних діянь у законодавстві різних держав світу (підрозділ 1.4, розділ 2), *формально-логічний (догматичний)* – для аналізу юридичних конструкцій складів злочинів, передбачених розділом III Особливої частини КК України, з метою виявлення існуючих недоліків та формування пропозицій, спрямованих на їх усунення (розділ 2), *системно-структурного аналізу* – для дослідження зв'язків розглядуваних кримінально-правових заборон з іншими нормами та інститутами Загальної та Особливої частини КК України (підрозділ 1.4, розділ 2), *соціологічні* (анкетування, інтерв'ювання, контент-аналізу) – для опитування практичних працівників, а також жертв розглядуваних злочинів, аналізу результатів цього опитування, а також для опрацювання матеріалів кримінальних проваджень за конкретними кількісними та якісними параметрами (розділи 2–4, додатки), *моделювання* – для конструювання

моделей кримінально-правових заборон, що можуть бути використані при вдосконаленні кримінального законодавства (розділ 2, додаток А).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять матеріали 753 кримінальних проваджень, розглянутих судами першої та другої інстанцій за період з 2010 по 2019 рік. Проаналізовано також 570 повідомлень у ЗМІ про вчинення розглядуваних злочинів за той же період. Крім того, емпіричну базу дослідження склали: статистична інформація Міжнародної організації з міграції, Державної служби статистики України, Генеральної прокуратури України; матеріали опублікованої судової практики; результати анкетування 42 жертв злочинів проти волі, честі та гідності особи та 200 суддів і працівників правоохоронних органів. Проаналізовано також результати емпіричних досліджень, проведених іншими авторами, опрацьовано матеріали періодичної преси та електронні ресурси з проблем, що стосуються тематики дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним кримінально-правовим та кримінологічним дослідженням теоретичних і прикладних проблем запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи. На основі аналізу емпіричних даних, досягнень теорії і правозастосовної практики аргументовано низку нових концептуальних положень, висновків та пропозицій, зокрема:

уперше:

– обґрунтовано, що гідність особи як об'єкт кримінально-правової охорони слід виводити з категорії людської гідності – об'єктивної цінності фізичної особи як біосоціальної істоти. Доведено, що підхід, за якого гідність людини пов'язується лише з усвідомленням нею позитивних якостей своєї суспільної цінності, що створює у неї підстави для самоповаги, схиляє до висновку, що гідність не притаманна, приміром, немовлятам та особам, які страждають на тяжкі психічні розлади, тобто тим, хто не здатний здійснювати внутрішню оцінку самого себе, власної цінності, з чим погодитись не можна, оскільки заперечення гідності цих осіб прямо суперечить ідеї людської гідності;

– доведено, що об'єктом насильницького зникнення слід визнавати безпеку людства, а не волю, честь та гідність особи, у зв'язку з чим обґрунтовано доцільність переміщення статті про відповідальність за вказане діяння до розділу XX Особливої частини КК України;

– обґрунтовано, що викрадення людини передбачає встановлення контролю над нею (а не заволодіння людиною чи її вилучення) та переміщення її за межі місця, в якому вона перебувала за своєю волею. Доведено, що утримування людини у разі її викрадення починається не після її переміщення з того місця, в якому вона перебувала, у те, в якому не бажає перебувати, а з моменту встановлення контролю над нею і триває до моменту її звільнення (тобто всім етапам викрадення людини властивий спільний елемент – її

утримування);

– аргументовано, що немає підстав для традиційного у юридичній літературі висновку про більшу суспільну небезпеку викрадення людини порівняно зі «звичайним» незаконним позбавленням її свободи. У зв'язку з цим обґрунтовано, що виокремлення викрадення людини в окрему статтю КК України не покращить правозастосовну практику, а навпаки – ускладнить її (приміром, вже зараз поширеною є практика кваліфікації очевидних випадків викрадення людини як незаконного позбавлення її волі, а не викрадення);

– доведено, що використання в назві ст. 146 КК України, яка передбачає відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини, а також у диспозиції її ч. 1 сполучника «або» є некоректним, оскільки викрасти людину, незаконно не позбавивши її свободи, неможливо, тоді як сполучник «або» підкреслює взаємовиключення перелічуваних предметів, явищ і т. ін. У зв'язку з цим назву ст. 146 КК України, а також диспозицію її ч. 1 запропоновано викласти у такій редакції: «Викрадення людини чи інше незаконне позбавлення її свободи»;

– обґрунтовано, що суттєвою прогалиною є відсутність у ст. 151 КК України вказівки на караність незаконного поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги осіб, які страждають на психічний розлад, але не потребують госпіталізації до такого закладу. Аргументовано, що розуміння незаконності поміщення (госпіталізації) в заклад з надання психіатричної допомоги лише як поміщення туди завідомо психічно здорової особи не тільки не повною мірою відповідає положенням Закону України «Про психіатричну допомогу», а й серйозно ускладнює застосування цієї норми на практиці, необґрунтовано звужує межі її застосування;

– обґрунтовано недоцільність встановлення зниженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за захоплення заручників (ст. 147 КК України) і за захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК України);

– аргументовано недоцільність включення до переліку, наведеного у п. 4 ч. 1 ст. 96-3 КК України, в якому визначено підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, діянь, передбачених статтями 146 та 147 КК України;

– обґрунтовано, що наведене у диспозиції ст. 349-1 КК України формулювання не відповідає розумінню захоплення заручника, що міститься в Міжнародній конвенції про боротьбу із захопленням заручників (ст. 1), оскільки мета спонукання до вчинення чи утримання від вчинення певної дії має бути адресована не заручнику, як вказано у ст. 349-1, а третій стороні;

– встановлено, що формулювання диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України в частині визначення мети експлуатації дезорієнтує правозастосувачів, оскільки зазначена мета сприймається іноді як така, що стосується всіх перерахованих у цій нормі форм торгівлі людьми (у тому числі власне торгівлі людиною), а не

лише тих, які полягають у вербуванні, переховуванні, передачі або одержанні людини. У зв'язку з цим запропоновано зміни до ч. 1 ст. 149, спрямовані на усунення вказаної двозначності;

- аргументовано, що оптимальним варіантом вирішення проблеми кримінально-правової протидії різним формам експлуатації людини є конструювання загального складу примушування до виконання тих чи інших дій, оскільки саме примушування є визначальною характеристикою експлуатації;

- сформульовано теоретичну модель системи норм про відповідальність за злочини проти волі, честі та гідності особи, зокрема запропоновано узгоджені між собою санкції, які адекватніше відображають ступінь суспільної небезпеки відповідних посягань;

- на відміну від тверджень інших авторів, які вказують, що незаконне позбавлення волі або викрадення людини, як правило (за даними деяких науковців, у 70–80% випадків), вчиняється з корисливих мотивів, встановлено широкий спектр мотивів, характерних для зазначеного посягання. При цьому з'ясовано, що корисливий мотив складає не більше 20%;

- з'ясовано кримінологічні особливості торгівлі людьми залежно від тієї чи іншої форми експлуатації людини, з метою якої вчиняється вказане діяння. Крім того, встановлено, що майже кожне десяте провадження про торгівлю людьми в Україні стосується торгівлі батьками своїми дітьми. Визначено кримінологічні особливості осіб, які торгують своїми дітьми, з'ясовано детермінаційний комплекс вказаних посягань, розроблено систему заходів, спрямованих на запобігання таким посяганням;

- серед характерних особливостей жертв торгівлі людьми виокремлено таку як інертність, яка визнана важливим фактором латентності цього злочину. При цьому встановлено, що чинники цієї інертності залежать від тієї чи іншої форми експлуатації людини;

удосконалено:

- підходи до класифікації злочинів проти волі, честі та гідності особи (вказані діяння запропоновано класифікувати за критерієм вікових характеристик потерпілої особи, а також залежно від того, чи пов'язана криміналізація цих діянь з імплементацією норм міжнародного права);

- точку зору про те, що за своїми об'єктивними та суб'єктивними ознаками захоплення заручників ближче до злочинів проти особистої свободи людини, аніж до злочинів проти громадської безпеки;

- позицію про те, що потерпілою від підміни дитиною слід розуміти особу, якій на момент вчинення щодо неї злочину не виповнилось 18 років. Водночас додатково аргументовано, що при кваліфікації вказаного посягання значення має не стільки вік потерпілої особи, скільки здатність ідентифікувати себе в якості дитини конкретних батьків, а також здатність батьків (осіб, що їх замінюють) ідентифікувати дитину як свою;

– точку зору про те, що кримінально караною слід визнавати будь-яку умисну підміну чужої дитини, незалежно від її мотивів, у зв'язку з чим вказівка у диспозиції ст. 148 КК України на корисливі або інші особисті мотиви підміни дитини як на конститутивну ознаку вказаного злочину визнана недоцільною;

– позицію про те, що виключення законодавцем у вересні 2018 р. «здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина» з опису об'єктивної сторони злочину, відповідальність за який передбачена у ст. 149 КК України, призвело до істотної прогалини, пов'язаної з неможливістю кримінально-правової оцінки вчинення щодо людини угод, якщо вони не мали на меті експлуатацію людини;

– положення про те, що під незаконною госпіталізацією до закладу з надання психіатричної допомоги потрібно розуміти не будь-яке недотримання лікарем-психіатром вимог Закону України «Про психіатричну допомогу», а істотне їх порушення, в результаті якого до такого закладу всупереч її волі госпіталізовано особу, яка не потребує стаціонарної психіатричної допомоги;

– точку зору про те, що моментом незаконної госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги необхідно вважати момент закінчення оформлення документів у його приймальному відділенні, в яких особа фігурує як пацієнт цього закладу;

– позицію про те, що госпіталізація завідомо психічно здорової особи до закладу з надання психіатричної допомоги передбачає створення видимості підстав для такої госпіталізації. З огляду на це важливою складовою незаконної госпіталізації до вказаного закладу визнано фальсифікацію історії хвороби та іншої медичної документації;

– обґрунтування доцільності виокремлення в розділі III Особливої частини КК України загального складу примушування до вчинення чи невчинення певної дії;

набули подальшого розвитку:

– виявлення закономірностей еволюції законодавства про відповідальність за злочини проти волі, честі та гідності особи залежно від конкретних історичних умов, у яких формувалися відповідні кримінально-правові заборони;

– система аргументів про недоцільність криміналізації клевети та образи;

– кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини проти волі, честі та гідності особи;

– з'ясування детермінаційного комплексу злочинів проти волі, честі та гідності особи;

– система заходів запобігання злочинам проти волі, честі та гідності особи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки, пропозиції та інші положення, які містяться в дисертації,

упроваджені та використовуються у:

– *правотворчості* – для удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти волі, честі та гідності особи (акт впровадження Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 21 грудня 2020 р. № 04-27/12-2020/247327);

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення шляхів запобігання злочинам проти волі, честі та гідності особи, а також під час застосування кримінального законодавства при розгляді кримінальних проваджень про вказані злочини (акти впровадження в діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України від 2 червня 2020 р., Департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду від 24 березня 2021 р. № 908/0/2-21, відділу боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми ГУНП в Закарпатській обл. від 15 червня 2020 р. № 310/106/03/6/4-2020);

– *науково-дослідній роботі* – для подальшого дослідження питань запобігання та кримінально-правової протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи (акт впровадження у науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ від 2 червня 2020 р., Державного науково-дослідного інституту МВС України від 18 червня 2020 р., Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України від 4 грудня 2020 р.);

– *навчальному процесі* – при викладанні студентам вищих навчальних закладів дисциплін «Кримінальне право», «Порівняльне кримінальне право», «Кримінологія» та при розробці методичних рекомендацій, підручників та навчальних посібників (акт впровадження в освітній процес ДВНЗ «Ужгородський національний університет» від 4 червня 2020 р., Львівського національного університету імені Івана Франка від 21 травня 2020 р., Національної академії внутрішніх справ від 2 червня 2020 р., Львівського державного університету внутрішніх справ від 15 червня 2020 р. № 18/1).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації обговорювались на засіданнях кафедри кримінального права та процесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Також результати дослідження презентовано на 35 наукових заходах, зокрема міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, конгресах, симпозіумах і круглих столах: «Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування» (Одеса, 7 лютого 2014 р.), «Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы» (Кишинів, 28-29 березня 2014 р.), «Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини» (Одеса, 13 червня 2014 р.), «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов» (Кишинів, 7-8 листопада 2014 р.), «Сучасні проблеми порівняльного правознавства» (Ужгород, 6-7 травня 2015 р.), «Сила права і право сили: історичний вимір та сучасне бачення проблеми» (Полтава,

28-31 травня 2015 р.), «Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності» (Одеса, 13 листопада 2015 р.), «Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти» (Івано-Франківськ, 11-12 березня 2016 р.), «O nouă perspectivă a proceselor de integrare Europeană a Moldovei și Ucrainei: aspectul juridic» (Кишинів, 25-26 березня 2016 р.), «Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de evrointegrare» (Кишинів, 4-5 листопада 2016 р.), «Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства» (Івано-Франківськ, 18-19 листопада 2016 р.), «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (Івано-Франківськ, 9-10 грудня 2016 р.), «Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід» (Дніпро, 17 березня 2017 р.), Міжнародному конгресі європейського права (Одеса, 21-22 квітня 2017 р.), «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (Івано-Франківськ, 8-10 червня 2017 р.), «Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації» (Харків, 12-13 жовтня 2017 р.), «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (Одеса, 15-16 грудня 2017 р.), «Злочини проти громадської безпеки та кримінально-правова політика держави в умовах гібридної війни» (Київ, 22 грудня 2017 р.), «Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми» (Івано-Франківськ, 16-17 березня 2018 р.), «Закарпатські правові читання» (Ужгород, 19-21 квітня 2018 р.), «Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб» (Ужгород, 20 квітня 2018 р.), «Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри» (Суми, 25-26 квітня 2018 р.), «Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права» (Дніпро, 25 травня 2018 р.), конгресі міжнародного та європейського права (Одеса, 25-26 травня 2018 р.), «Західні і східні традиції та впливи в історії права, держави і юридичної думки» (Вінниця, 1-3 червня 2018 р.), «Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах» (Львів, 9 листопада 2018 р.), «Гуманізація кримінальної відповідальності» (Івано-Франківськ, 16-17 листопада 2018 р.), «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (Хмельницький, 1 березня 2019 р.), «Закарпатські правові читання» (Ужгород, 11-13 квітня 2019 р.), «Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри» (Одеса, 24 травня 2019 р.), «Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи» (Запоріжжя, 31 травня 2019 р.), «Експлуатація як складова торгівлі людьми: виміри, тенденції та шляхи протидії» (Львів, 6-7 червня 2019 р.), «Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах» (Львів, 8 листопада 2019 р.), «Закарпатські правові читання» (29-30 квітня 2020 р.), «Малиновські читання» (Острог, 22 травня 2020 р.).

Восени 2019 р. у рамках програми академічних обмінів, організованої

Координатором проектів ОБСЄ в Україні, здобувачем прочитано лекцію «Проблеми кваліфікації злочинів проти волі, честі та гідності особи» в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та в Полтавському юридичному інституті Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено у 85 наукових публікаціях, з яких дві одноособові монографії, підрозділ у колективній монографії, 43 статті у наукових фахових юридичних виданнях України, 4 статті в іноземних періодичних юридичних виданнях та 35 – тези доповідей і повідомлень на науково-практичних конференціях, симпозіумах, конгресах та круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з титульного аркуша, анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, які містять шістнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (1222 найменування на 121 сторінці) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 675 сторінок, з них основного тексту – 403 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, охарактеризовано зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначено мету й завдання дослідження, його об'єкт і предмет, методологічну та емпіричну основу, сформульовано основні положення, що виносяться на захист і становлять наукову новизну, розкрито практичне значення одержаних результатів, зазначено про особистий внесок здобувача, наводяться дані про апробацію матеріалів дисертації, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Концептуальні засади дослідження питань кримінальної відповідальності за злочини проти волі, честі та гідності особи» містить чотири підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Сучасний стан дослідження проблем протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи»* з'ясовано коло невирішених та дискусійних питань кримінальної відповідальності за діяння, передбачені розділом III Особливої частини КК України.

Встановлено, що окремі аспекти кримінально-правової протидії вказаним посяганням залишаються майже не дослідженими (зокрема, особливості кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення, незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги, примушування до шлюбу). Крім того, частина проведених досліджень (насамперед присвячених торгівлі людьми) не враховує останніх змін до кримінального закону. Окремі з висловлених раніше висновків та пропозицій мають фрагментарний чи недостатньо аргументований характер.

Встановлено, що прийняття у 2001 р. чинного на сьогодні КК України стимулювало розвиток кримінологічних досліджень розглядуваних посягань.

При цьому констатовано, що більшість цих досліджень присвячена торгівлі людьми, тоді як іншим злочинам проти волі, честі та гідності особи приділяється значно менше уваги.

У підрозділі 1.2 *«Становлення та розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти особистої свободи»* розглянуто еволюцію законодавства про відповідальність за вказані посягання.

З'ясовано, що законодавець далеко не одразу усвідомив необхідність кримінально-правової заборони посягань на особисту свободу людини. До кінця ХІХ ст. законодавці недостатньо чітко уявляли сам об'єкт злочинного посягання – особисту свободу, а тому розосереджували відповідальність за відповідні діяння в різних структурних частинах тогочасних кримінальних законів. Крім того, до початку ХХ ст. відповідні положення були недосконалими з точки зору юридичної техніки, зокрема хибували на надмірну казуальність, відображали існуючу стану нерівність між членами суспільства, невиправдано поєднували елементи матеріального та процесуального кримінального права.

У КК УСРР 1922 р. радянський законодавець, на відміну від дореволюційного, передбачив лише кілька складів розглядуваних злочинів (насильницьке незаконне позбавлення свободи; поміщення в лікарню для душевнохворих завідомо здорової особи; викрадення, приховування чи підміну чужої дитини), включивши їх до глави V *«Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи»*. Така назва глави залишалася незмінною і в наступних радянських кодексах. КК УСРР 1927 р. продублював основні положення у розглядуваній частині, які містилися в КК УСРР 1922 р. У КК УРСР 1960 р. законодавець скоротив коло посягань на особисту свободу, передбачивши відповідальність лише за незаконне позбавлення волі (ст. 123) та викрадення чужої дитини (ст. 124). Однак згодом кримінальний закон був доповнений статтями про відповідальність за захоплення заложників (1987 р.), незаконне поміщення в психіатричну лікарню (1988 р.) і торгівлю людьми (1998 р.).

У підрозділі 1.3 *«Еволюція законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти честі та гідності особи»* розглянуто особливості становлення та розвитку законодавства у вказаній частині.

Встановлено, що законодавство про кримінальну відповідальність за посягання на честь та гідність особи еволюціонувало разом зі зміною уявлень про сутність вказаних цінностей. Кримінальні закони, які упродовж століть діяли на території українських земель, до злочинів проти честі та гідності особи відносили не лише словесну образу та наклеп, а й образу дією. При цьому історично першим посяганням на честь вважалася саме образа дією, а не словом. Деякі пам'ятки права, що діяли на українських землях (зокрема, Уложення про покарання кримінальні та виправні, Статут про покарання, що накладаються мировими судьями), передбачали відповідальність не лише за

наклеп, а й за дифамацію (тобто за поширення відомостей, що ганьблять іншу особу, але які відповідають дійсності). Радянський законодавець відмовився від встановлення кримінальної відповідальності за дифамацію і виокремлював два злочини проти честі та гідності особи – наклеп та образу. Так було до 2001 р., коли законодавець незалежної України відмовився від криміналізації вказаних посягань. Разом із тим неодноразові спроби здійснити «реанімацію» кримінальної відповідальності за наклеп мали місце й після 2001 р.

У підрозділі 1.4 «Система злочинів проти волі, честі та гідності особи за кримінальним законодавством України та зарубіжних держав» розглянуто підходи вітчизняного та 63 зарубіжних законодавців до визначення кола діянь, що посягають на свободу, честь та гідність особи, а також здійснено класифікацію вказаних злочинів.

Встановлено, що більшість законодавців акумулює злочини проти свободи і злочини проти честі та гідності особи в різних главах (розділах) кримінального закону. Розміщення вказаних діянь в межах однієї глави (розділу) КК притаманне законодавцям більшості пострадянських держав (зокрема, Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Латвії, Молдови, Росії, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану, України). З'ясовано, що склади злочинів, які фактично посягають на свободу особи, законодавцями нерідко включаються до інших глав (розділів) КК, зокрема, про злочини проти міжнародного правопорядку, громадської безпеки, моральності.

Порівняльно-правовий аналіз засвідчив, що до злочинів проти свободи особи законодавці найчастіше відносять незаконне позбавлення свободи, викрадення людини, торгівлю людьми, рабство і работоргівлю, захоплення заручників, примушування, погрозу. До вказаних злочинів різні законодавці відносять також викрадення дитини, торгівлю дітьми, примусову працю, використання дитячої праці, використання дитини для жебракування, підміну дитини, незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги, примушування до шлюбу, насильницьке зникнення, переслідування, порушення недоторканності житла, передачу громадянина іноземній державі, примусове переміщення на територію іншої країни, порушення свободи пересування і вільного вибору місця проживання, лікування без згоди пацієнта, утримання паспорта тощо.

Встановлено, що до злочинів проти честі та гідності особи переважна більшість законодавців відносить лише образу і наклеп. Разом з тим з'ясовано, що в кримінальному законодавстві деяких держав вказані діяння зараховані не до злочинів проти честі та гідності, а до інших посягань. Встановлено, що законодавці ряду держав декриміналізували образу. На сьогодні кримінальну відповідальність за вказане діяння не передбачає законодавство Грузії, Естонії, Італії, Канади, Киргизстану, Латвії, Литви, Мексики, Молдови, Норвегії, Росії, Румунії, Словаччини, США, Таджикистану, Тунісу, Туркменістану, Фінляндії, Франції, Чехії, Чорногорії

та деяких інших держав. Окремі законодавці (зокрема, Грузії, Естонії, Киргизстану, Молдови, Норвегії, Таджикистану, Чорногорії) відмовились також від кримінальної відповідальності за наклеп.

Запропоновано критерії класифікації злочинів проти волі, честі та гідності особи (залежно від вікових характеристик потерпілої особи; залежно від того, чи пов'язана криміналізація зазначених діянь з імплементацією норм міжнародного права).

Розділ 2 «Кримінально-правова характеристика злочинів проти волі, честі та гідності особи» містить шість підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Об'єкт злочинів проти волі, честі та гідності особи»* проаналізовано особливості об'єкта вказаних посягань.

Встановлено, що дискусія щодо об'єкта розглядуваних злочинів значною мірою пов'язана з декриміналізацією наклепу та образи, що їх традиційно відносили до посягань на честь та гідність особи. Підкреслено, що зводити злочинні посягання на честь та гідність особи лише до наклепу та образи не варто, позаяк це не виправдано звужує саму сутність вказаних цінностей. Аргументовано, що протидія наклепу та образі засобами кримінального права створює серйозний ризик надмірного застосування кримінально-правових методів до регулювання тих відносин, які є сферою насамперед цивільного права.

Розглянуто сутність категорій «воля» («свобода»), «гідність» і «честь». Обґрунтовано, що поняття гідності людини як об'єкта кримінально-правової охорони слід виводити з категорії людської гідності. Наголошується, що кожна людина має гідність вже за самою ознакою приналежності до людського роду (незалежно від своїх індивідуальних якостей, соціального становища та професії).

З'ясовано безпосередні об'єкти злочинів, передбачених розділом III Особливої частини КК України. З огляду на неоднакову значущість перерахованих у назві вказаного розділу цінностей, а також зважаючи на реальну поширеність ураження таких цінностей передбаченими у ньому діяннями, визнано доцільною зміну послідовності їх (цінностей) викладу у назві зазначеного розділу. Можливим варіантом назви розділу III Особливої частини КК України може бути такий: «Злочини проти свободи, гідності та честі особи».

Встановлено також особливості потерпілого від посягань на волю, честь та гідність особи.

У підрозділі 2.2 *«Об'єктивна сторона злочинів проти волі, честі та гідності особи»* розглянуто теоретико-прикладні проблеми об'єктивної сторони зазначених діянь.

Встановлено, що вкрай неоднозначним та дискусійним у юридичній літературі є поняття викрадення людини. З'ясовано, що ознака переміщення не може слугувати беззаперечним критерієм для розмежування незаконного

позбавлення волі та викрадення людини, навіть якщо розглядати її в сукупності з ознаками заволодіння та утримання. Доведено, що всім етапам викрадення людини властивий спільний елемент – її утримування.

З'ясовано, що насильницьке зникнення може бути результатом не лише незаконного позбавлення свободи, але й дій, що спершу були законними, а незаконними стали через відмову визнати факт позбавлення людини свободи або через приховування даних про долю такої людини чи місце її перебування.

Обґрунтовано, що визначальним для захоплення особи як заручника є насильницьке встановлення контролю над нею, внаслідок якого така особа втрачає можливість вільно обирати місце свого перебування. Підтримано позицію науковців, які під триманням особи як заручника розуміють насильницьке перешкоджання їй залишити певне місце чи унеможливлення це зробити шляхом використання зовнішніх перепон.

Аргументовано, що об'єктивна сторона підміни дитини полягає у підміні чужої дитини іншою чужою або своєю дитиною. Встановлено, що вилучення дитини в батьків (законних представників) у власному сенсі цього слова може не відбуватися. Обґрунтовано, що в ситуації, коли дитину заміняють іншою, а після цього вилучають підмінену дитину і забирають її собі, вчиняють не лише підміну дитини, а і її викрадення.

Оскільки під власне торгівлею людиною прийнято розуміти її купівлю-продаж, вказану форму зазначеного злочину варто було б назвати купівлею-продажем людини, а не торгівлею людиною. Необґрунтованим визнано виключення законодавцем у вересні 2018 р. «здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина» з опису об'єктивної сторони злочину, відповідальність за який передбачена у ст. 149 КК України. Підтримано точку зору про доцільність доповнення переліку способів вчинення торгівлі людьми у формах вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання людини таким як зловживання довірою. Обґрунтовано, що доповнення у 2018 р. диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України трьома новими способами торгівлі людьми є не виправданим, оскільки ці зміни неминуче призведуть до нових проблем, пов'язаних з кваліфікацією вказаного діяння.

Аргументовано, що проблему кримінально-правової протидії використанню примусової праці (а також іншим можливим формам експлуатації людини) необхідно вирішувати комплексно, а не акцентувати увагу виключно на відповідальності за використання примусової праці дитини. Оптимальним варіантом вирішення цієї проблеми визнано конструювання загального складу примушування до виконання тих чи інших дій.

Однозначного висновку про те, що за ст. 150-1 КК України слід кваліфікувати випадки залучення у жебрацтво дитини, яка не усвідомлює факту використання її для жебракування, з диспозиції зазначеної норми зробити не можна. Крім того, немає відповіді на питання: навіщо до кримінального закону включати дві окремі статті (ст. 150-1 та ст. 304), які

встановлюють відповідальність за одні й ті самі дії з тією лише різницею, що в одному випадку дитина усвідомлює факт використання її як фактичного «знаряддя» для жебракування, в іншому ж – не усвідомлює. З огляду на зазначене переконливою визнано точку зору науковців про доцільність вилучення ст. 150-1 з кримінального закону і одночасного удосконалення ст. 304 КК України.

Аргументовано, що у ч. 1 ст. 151 КК України правильніше було передбачити, що відповідальність настає за незаконну госпіталізацію до закладу з надання психіатричної допомоги особи, яка не потребує стаціонарної психіатричної допомоги. Обґрунтовано доцільність зміни назви статті 151 КК України, а також диспозиції її ч. 1, у яких слід вказати, що кримінально караною є не лише незаконна госпіталізація особи до вказаного закладу, а й незаконне утримання її в такому закладі.

Аргументовано, що законодавче формулювання диспозиції ч. 1 ст. 151-2 КК України може призвести до труднощів у тлумаченні та застосуванні цієї статті на практиці. Зокрема, існує загроза надмірно широкого трактування поняття «примушування до шлюбу» правозастосовними органами, адже законодавець не вказує на конкретні способи примушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає.

Обґрунтовано, що суспільну небезпеку становлять не тільки ті випадки примушування, за які вітчизняний законодавець передбачив кримінальну відповідальність, а й будь-яке інше перешкоджання особі вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку та приймати вольові рішення. Підкреслено, що кримінально-правова заборона, сформульована у загальному вигляді, дозволить притягати до кримінальної відповідальності незалежно від того, яку саме дію чи бездіяльність винний вимагав вчинити від потерпілого.

У підрозділі 2.3 «Суб'єкт злочинів проти волі, честі та гідності особи» розглянуто кримінально-правові проблеми суб'єкта зазначених діянь.

Встановлено, що суб'єктами викрадення дитини можуть визнаватися її батьки або інші близькі родичі, якщо вони діяли не в інтересах дитини.

Аргументовано, що встановлення зниженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за захоплення заручників, є недоцільним. Сумнівною визнано доцільність включення до переліку, наведеного у п. 4 ч. 1 ст. 96-3 КК України, діянь, передбачених статтями 146 та 147 КК України.

Обґрунтовано, що підміна однієї дитини іншою, вчинена особою з використанням свого службового становища чи при виконанні професійних обов'язків, характеризується більшим ступенем суспільної небезпеки, ніж підміна дитини, вчинена іншою особою, у зв'язку з чим за такі дії запропоновано передбачити посилену відповідальність.

Обґрунтовано визнано висловлену раніше пропозицію поширити застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами торгівлі людьми.

Доведено, що суб'єктом незаконного поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги слід визнавати тільки лікаря-психіатра, який одноосібно чи у складі комісії лікарів-психіатрів прийняв рішення про госпіталізацію до вказаного закладу завідомо психічно здорової особи.

У підрозділі 2.4 «Суб'єктивна сторона злочинів проти волі, честі та гідності особи» розглянуто кримінально-правові проблеми суб'єктивної сторони зазначених діянь.

Обґрунтовано, що кримінально караною має визнаватись будь-яка умисна підміна чужої дитини, незалежно від мотивів. У зв'язку з цим визнано за доцільне відмовитись від вказівки в диспозиції ст. 148 КК України на корисливі або інші особисті мотиви. Водночас підтримано висловлену раніше пропозицію посилити відповідальність за підміну дитини, вчинену з корисливих мотивів.

Встановлено, що конструкція диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України інколи схиляє до висновку, що мета експлуатації стосується не лише вербування, переміщення, переховування, передачі та одержання людини, а й власне торгівлі людиною. У зв'язку з цим звернуто увагу на те, що при визначенні торгівлі людьми в міжнародних актах вказівка на мету експлуатації міститься перед переліком конкретних форм цього злочину. Таким же у своїй більшості є й вивчений зарубіжний досвід формулювання диспозиції відповідної норми. Зазначений досвід визнано корисним і для вітчизняного законодавця.

Некоректним визнано виокремлення в примітці до ст. 149 КК України використання у порнобізнесі як окремої форми експлуатації людини. Зауважено, що такі вказані в примітці до ст. 149 КК України форми експлуатації людини як рабство або звичаї, подібні до рабства, а також підневільний стан у проаналізованій судовій практиці не трапилися жодного разу. Пояснюється це тим, що «в чистому вигляді» зазначені форми експлуатації навряд чи взагалі трапляються. Зазвичай має місце сексуальна чи трудова експлуатація особи, що водночас може перебувати й у стані фактичного рабства чи в підневільному стані. З огляду на це запропоновано виключити рабство чи звичаї, подібні до рабства, а також підневільний стан з переліку форм експлуатації, наведеного у примітці до ст. 149 КК України.

У підрозділі 2.5 «Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочинів проти волі, честі та гідності особи» розглянуто окремі аспекти диференціації кримінальної відповідальності за вказані посягання.

Встановлено, що визначити чітку грань, яка б відділяла менш і більш суспільно небезпечне незаконне позбавлення свободи, залежно від часу, протягом якого воно тривало, навряд чи можливо.

Обґрунтовано, що можливим варіантом вирішення проблеми трактування

поняття «тяжкі наслідки», спричинені незаконним позбавленням волі або викраденням людини, захопленням заручників, торгівлею людьми і незаконним поміщенням особи в заклад з надання психіатричної допомоги, є висловлена раніше пропозиція відмовитись від віднесення фізичної шкоди потерпілому до поняття «тяжкі наслідки», а спричинення таких наслідків кваліфікувати за сукупністю з відповідними статтями розділу II Особливої частини КК України. Інші можливі прояви спричинення тяжких наслідків можливо враховувати при призначенні покарання (відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 67).

Невдалим визнано законодавче формулювання такої кваліфікуючої ознаки, закріпленої в ч. 2 ст. 147, як «дії, поєднані з погрозою знищення людей». Виходячи з буквального тлумачення кримінального закону, в якому сказано про погрозу знищення *людей* (в множині), є всі підстави для висновку, що така погроза має стосуватися не менше двох осіб, а не однієї, як переважно зазначається в юридичній літературі. Вказану кваліфікуючу ознаку з ч. 2 ст. 147 КК України запропоновано виключити.

Констатовано, що кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочинів, передбачених розділом III Особливої частини КК України, використовуються законодавцем безсистемно.

Виходячи з положень ст. 7 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, в якості кваліфікуючих ознак насильницького зникнення можна передбачити вчинення вказаного діяння щодо неповнолітньої особи, жінки, яка завідомо для винного перебувала в стані вагітності, а також стосовно особи, яка завідомо для винного перебувала в безпорадному стані.

Обґрунтована доцільність доповнення ч. 2 ст. 151 такими кваліфікуючими ознаками, як вчинення незаконного поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги щодо двох чи більше осіб, а також щодо неповнолітньої особи.

У підрозділі 2.6 «Реалізація кримінальної відповідальності за злочини проти волі, честі та гідності особи» розглянуто проблеми встановлення покарання за вказані злочини, а також проблемні питання, що мають місце при застосуванні покарання за досліджувані діяння.

На підставі аналізу зарубіжного досвіду пеналізації розглядуваних посягань, а також з огляду на практику призначення покарання за діяння, передбачені розділом III Особливої частини КК України, розроблено пропозиції щодо оптимізації санкцій статей про злочини проти волі, честі та гідності особи.

Аналіз практики застосування покарання за злочини проти волі, честі та гідності особи засвідчив існування численних помилок, які допускаються судами при їх призначенні (зокрема, суди формально ставляться до оцінки ступеня тяжкості вказаних злочинів, особи винного, порушують законодавчі вимоги до призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом,

тощо), а також при звільненні засуджених від покарання та його відбування (зокрема, суди здебільшого не наводять переконливих доводів на користь можливості виправлення засудженого без відбування покарання).

Розділ 3 «Кримінологічна характеристика та особливості детермінації злочинів проти волі, честі та гідності особи» містить три підрозділи.

У підрозділі 3.1 «Сучасний стан та основні тенденції вчинення злочинів проти волі, честі та гідності особи» з'ясовано основні кількісно-якісні показники злочинів, відповідальність за які передбачена розділом III Особливої частини КК України.

Встановлено, що питома вага злочинів, передбачених розділом III Особливої частини КК України, у загальній структурі злочинності є незначною (не більше 0,2%). Найпоширеніше діяння серед злочинів проти волі, честі та гідності особи – незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Аналіз емпіричної бази засвідчив, що частіше (орієнтовно 2/3) трапляється викрадення людини, а не «звичайне» незаконне позбавлення її волі. При цьому аргументовано, що незаконному позбавленню волі, не пов'язаному з викраденням людини, притаманний значно вищий рівень латентності. Звернуто увагу на суттєву різницю у кількісних показниках незаконного позбавлення волі або викрадення людини та торгівлі людьми, тобто того діяння, яке є другим за чисельністю серед злочинів проти волі, честі та гідності особи. З'ясовано, що третє місце за загальною чисельністю зареєстрованих випадків серед розглядуваних посягань посідає використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

З'ясовано фактори латентності злочинів проти волі, честі та гідності особи. Зокрема, доведено, що найвищий рівень латентності характерний для незаконного позбавлення волі як виду домашнього насильства, натомість найнижчий рівень латентності притаманний для викрадення малолітньої дитини, яке завжди супроводжується значним суспільним резонансом, активністю правоохоронних органів, спрямованою на розкриття цього злочину, завдяки чому часто його вдається розкрити за «гарячими слідами». Аргументовано, що латентність торгівлі людьми залежить від мети, з якою вчиняється вказане діяння. Встановлено, що найнижчий рівень латентності характерний для торгівлі дітьми, вчиненої їхніми батьками. Найвищий рівень латентності притаманний торгівлі людьми, вчиненій з метою трудової експлуатації.

Емпіричним шляхом доведено, що прогнози про суттєве зростання серед жертв торгівлі людьми кількості внутрішньо переміщених осіб не справдилися. Встановлено, що починаючи з 2014 р. внутрішньо переміщені особи поповнили ряди жертв зазначеного посягання, однак їх частка у загальній структурі жертв цього злочину складає лише кілька відсотків.

У підрозділі 3.2 «Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини проти волі, честі та гідності особи» з'ясовано особливості осіб, котрі

вчиняють зазначені посягання.

З'ясовано соціально-демографічні, соціально-рольові, кримінально-правові та морально-психологічні ознаки осіб, які вчинили злочини, передбачені розділом III Особливої частини КК України. На підставі відповідного дослідження розроблено кримінологічні портрети осіб, які вчинили зазначені злочини.

Кримінологічний портрет особи, яка вчиняє незаконне позбавлення волі або викрадення людини: раніше не судимий (82,3%) неодружений (61%) чоловік (93%) у віці 25–39 років (67,2%), громадянин України (97,8%), мешканець невеликого міста (61,1%), з повною загальною середньою освітою (46,2%), котрий ніде не працює (67,2%), нерідко зловживає алкогольними напоями, якому притаманні такі негативні риси, як конфліктність, злопам'ятність, егоцентризм, зухвалість, емоційна нестійкість, імпульсивність, агресивність, жорстокість, відсутність здатності співчувати.

Кримінологічний портрет особи, котра вчиняє захоплення заручників: раніше не судимий (63%), неодружений (72,2%) чоловік (100%) у віці від 18 до 30 років (42,6%), який має повну загальну середню освіту (53,7%), не працює (85,1%), мешкає в місті, з авантюрним складом характеру, у системі ціннісних орієнтацій якого ключове місце посідають егоїстичні та корисливі спонукання.

Кримінологічний портрет особи злочинця, що вчиняє торгівлю людьми: раніше не судима (91,2%) жінка (54,4%), громадянка України (89,5%), мешканка міста (75,1%), у віці 25–39 років (61,4%), з повною загальною середньою освітою (39,9%), що ніде не працює (73%), не перебуває у шлюбі (63,5%), якій притаманні такі негативні морально-психологічні риси, як прагнення до наживи й забезпечення власного благополуччя будь-якою ціною, егоцентризм, цинізм, емоційна холодність, нездатність співпереживати, а також підприємливість, енергійність, цілеспрямованість, організаторські здібності, вміння переконувати інших.

Кримінологічний портрет особи злочинця, що вчиняє експлуатацію дітей: раніше не судимий чоловік, громадянин України, українець за національністю, у віці 40–50 років, з повною загальною середньою освітою, що ніде не працює, не перебуває у шлюбі, якому притаманні такі негативні риси, як прагнення до наживи й забезпечення власного благополуччя будь-якою ціною, скупість, безвідповідальність, легковажність, а також підприємливість, енергійність, цілеспрямованість, наявність організаторських здібностей.

Кримінологічний портрет особи злочинця, що використовує малолітню дитину для заняття жебрацтвом: раніше не судима (90%) жінка (93%), громадянка України (95%), ромської національності (50,7%), у віці 30–39 років (43,5%), без будь-якої освіти (43,1%), що ніде не працює (100%), не перебуває у шлюбі (79%), якій притаманні такі негативні риси, як користолюбство, егоїзм, небажання працювати, недалекоглядність, вузькість та обмеженість поглядів і життєвих установок, а також підприємливість, вміння переконувати

інших.

У підрозділі 3.3 «Детермінанти злочинів проти волі, честі та гідності особи» з'ясовано особливості детермінації зазначених посягань.

Детермінанти злочинів проти волі, честі та гідності особи класифіковано на соціально-економічні, суспільно-політичні, морально-психологічні, медичні, правові та організаційно-управлінські. До соціально-економічних детермінант віднесено перманентну економічну кризу в Україні та пов'язані з нею безробіття і бідність, значне соціальне розшарування населення тощо. Суспільно-політичними детермінантами розглядуваних злочинів є триваюча агресія Російської Федерації проти України, відчуження влади від народу тощо. До морально-психологічних детермінант віднесено деформацію суспільної моралі та девальвацію загальнолюдських цінностей, прагнення до збагачення будь-якою ціною, зневажливе ставлення до прав і свобод інших осіб тощо. Медичними детермінантами аналізованих злочинів є зростання кількості осіб із психічними розладами, а також чисельності хворих на алкоголізм та наркоманію. Правовими детермінантами є недоліки кримінального законодавства, що встановлює відповідальність за злочини проти волі, честі та гідності особи, а також інших законодавчих актів. До організаційно-управлінських детермінант віднесено перевантаженість судів та системи правоохоронних органів, низький рівень професіоналізму частини правоохоронців та суддів, недостатній рівень розкриття розглядуваних злочинів, недоліки в роботі соціальних служб тощо. З'ясовано також особливості детермінації окремих злочинів проти волі, честі та гідності особи.

Розділ 4 «Запобігання злочинам проти волі, честі та гідності особи» містить три підрозділи.

У підрозділі 4.1 «Загальносоціальні заходи запобігання злочинам проти волі, честі та гідності особи» встановлено, що заходи загальносоціального запобігання зазначеним злочинам мають визначальне і стратегічне значення. Найбільшою мірою стосується це таких посягань, як торгівля людьми, експлуатація дітей та використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Найважливіші заходи загальносоціального характеру класифіковано на: соціально-економічні (суттєве підвищення матеріального добробуту населення, зниження рівня безробіття, зростання рівня оплати праці, протидія бідності); суспільно-політичні (закінчення війни на сході України); культурно-виховні (підвищення культурного рівня, свідомості та відповідальності громадян, формування моральної позиції, орієнтованої на загальнолюдські цінності); медичні (ефективна державна політика, спрямована на боротьбу з пияцтвом та алкоголізмом, реформування системи психіатричної допомоги); організаційно-управлінські (проведення дієвої реформи судової влади та правоохоронних органів, удосконалення роботи соціальних служб, створення умов для повної та безперешкодної реалізації громадянами своїх прав, свобод

та законних інтересів, стимулювання довіри населення до державної влади та готовність підтримати її зусилля з охорони правопорядку тощо).

У підрозділі 4.2 «Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам проти волі, честі та гідності особи» розроблено систему заходів запобігання зазначеним злочинам, що мають здійснюватися на спеціально-кримінологічному рівні.

Заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, що посягають на волю, честь та гідність особи, класифіковано на інформаційно-аналітичні (систематичний збір та аналіз інформації про стан і тенденції розглядуваних злочинів), суспільно-політичні (активізація діяльності, спрямованої на укладення міждержавних угод про співробітництво у сфері протидії торгівлі людьми), правові (удосконалення кримінального законодавства, спрямованого на протидію розглядуваним злочинам, та практики його застосування, подолання надмірної м'якості судової репресії), культурно-виховні (роз'яснення норм кримінального законодавства, інформування населення про небезпеку стати жертвою розглядуваних злочинів, інформування про право громадян на необхідну оборону, просвітницька діяльність серед населення, спрямована на зміну ставлення до жертв торгівлі людьми у суспільстві, тощо), організаційно-управлінські (вдосконалення системи заходів, спрямованих на перекриття каналів надходження вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин із зони бойових дій на мирну територію України, а також їх вилучення з нелегального обігу, підвищення професійного рівня працівників правоохоронних органів, вдосконалення взаємодії правоохоронних органів та інститутів громадянського суспільства, державний захист та реабілітація жертв розглядуваних злочинів тощо). Запропоновано також систему перспективних заходів запобігання конкретним злочинам проти волі, честі та гідності особи.

У підрозділі 4.3 «Віктимологічний напрям запобігання злочинам проти волі, честі та гідності особи» обґрунтовано, що віктимологічна профілактика має займати важливе місце в системі заходів запобігання досліджуваним злочинам. Розроблено віктимологічну характеристику жертв злочинів проти волі, честі та гідності особи.

Найбільш поширену поведінку жертв незаконного позбавлення волі або викрадення людини класифіковано на неправомірну, асоціальну, нейтральну, необачну та суспільно корисну. Обґрунтовано, що ключову роль у проведенні віктимологічної профілактики вказаних посягань мають відігравати ЗМІ, котрі можуть інформувати населення про заходи, здатні знизити імовірність стати жертвою цього злочину (приміром, уникати певних місць, у яких зафіксовано найбільшу кількість таких посягань), а також про те, яким має бути алгоритм дій у тій чи іншій криміногенній ситуації (з урахуванням інформації про типові дії злочинців). Поміж заходів віктимологічної профілактики посягань, спрямованих на позбавлення людини свободи пересування, варто назвати й

виявлення окремих осіб та груп ризику з найвищим ступенем віктимності та здійснення профілактичного впливу на них з метою активізації їх захисних властивостей та подальшої девіктимізації. До таких осіб належать, зокрема, підприємці, загалом особи з високим матеріальним достатком.

Встановлено, що розроблення заходів віктимологічної профілактики захоплення заручників ускладнене непрогнозованістю цього злочину (іноді навіть для самого винного). Водночас здійснене дослідження дозволяє виокремити категорію осіб, які з найбільшою вірогідністю можуть стати жертвою захоплення заручників, – підприємці та загалом матеріально забезпечені люди. З огляду на це віктимологічна профілактика зазначених посягань повинна включати комплекс заходів, які б передбачали пропагування необхідності дотримання елементарних правил безпеки. Крім того, серед осіб, які з найбільшою вірогідністю можуть стати жертвою захоплення заручників, варто поширювати конкретні рекомендації щодо поведінки в разі захоплення або тримання як заручника.

Віктимологічна профілактика торгівлі людьми має передбачати системну роботу з «групою ризику», тобто з особами, які в силу різних життєвих обставин є потенційними жертвами цього злочину, здійснення індивідуального впливу на них, надання їм конкретної допомоги. Необхідно здійснювати масштабне інформування населення про небезпечні ситуації, пов'язані з ризиком опинитися у ситуації торгівлі людьми, при цьому слід переглянути окремі підходи до проведення таких кампаній.

Віктимологічна профілактика експлуатації дітей має бути спрямована на інформування дітей, які не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, про ризики, пов'язані з експлуатацією їхньої праці. Важливу роль тут може відіграти школа. Основну увагу, зрозуміло, слід приділяти дітям із малозабезпечених сімей.

Зважаючи на те, що жертвами використання для заняття жебрацтвом здебільшого є діти наймолодшого віку, а також з огляду на те, що використовують їх для жебракування переважно батьки, віктимологічна профілактика таких посягань пов'язана із серйозними труднощами.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне дослідження та вирішення актуальної науково-прикладної проблеми, яка полягає у розробленні кримінально-правових та кримінологічних засад запобігання і протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи. До ключових науково обґрунтованих результатів проведеного дослідження належать, зокрема, такі положення.

1. Встановлено, що сучасний стан доктринального опрацювання проблем запобігання і протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи не повною мірою відповідає потребам правозастосовної практики. З'ясовано, що окремі аспекти кримінально-правової протидії вказаним посяганням залишаються

майже не дослідженими (зокрема, особливості кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення, незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги, примушування до шлюбу). Крім того, частина проведених досліджень (насамперед присвячених торгівлі людьми) не враховує останніх змін до кримінального закону. Окремі з висловлених раніше висновків та пропозицій мають фрагментарний чи недостатньо аргументований характер. Констатовано, що більшість проведених кримінологічних досліджень присвячена торгівлі людьми, тоді як іншим злочинам проти волі, честі та гідності особи приділяється значно менше уваги.

2. З'ясовано, що законодавча регламентація кримінальної відповідальності за злочини проти волі, честі та гідності особи має тривалу та доволі цікаву історію. Виявлено закономірності еволюції законодавства про відповідальність за вказані злочини залежно від конкретних історичних умов, у яких формувалися відповідні кримінально-правові заборони. Показано, що еволюція відповідного законодавства тісно пов'язана з трактуванням сутності зазначених цінностей, а також з оцінкою їх значущості у різні періоди суспільного розвитку. З'ясовано, що система злочинів проти особистої свободи протягом століть неодноразово змінювалась, при цьому чи не єдине посягання, яке визнавалось кримінально караним майже упродовж усієї історії законотворення, – протиправне позбавлення свободи. До злочинів проти честі та гідності особи законодавці традиційно відносили образу та наклеп, а також – протягом порівняно нетривалого часу – дифамацію. При цьому встановлено, що історично першим посяганням на честь вважалася образа дією, а не словом.

3. Встановлено, що підходи законодавців зарубіжних держав до визначення системи злочинів проти волі, честі та гідності особи є надзвичайно різноманітними. При цьому відповідні відмінності спостерігаються навіть у законодавстві держав, що репрезентують одну правову систему. З'ясовано, що більшість законодавців акумулює злочини проти свободи і злочини проти честі та гідності особи в різних главах (розділах) кримінального закону. Натомість для законодавців більшості пострадянських держав притаманне розміщення вказаних діянь у межах однієї глави (розділу) КК. Крім того, встановлено, що склади злочинів, які фактично посягають на свободу особи, окремі законодавці включають до інших глав (розділів) КК, зокрема, про злочини проти міжнародного правопорядку, громадської безпеки, моральності.

Порівняльно-правовий аналіз засвідчив, що до злочинів проти свободи особи законодавці найчастіше відносять незаконне позбавлення свободи, викрадення людини, торгівлю людьми, рабство і работоргівлю, захоплення заручників, примушування, погрозу. Водночас до вказаних злочинів різні законодавці відносять також велику кількість інших діянь, що так чи інакше посягають на особисту свободу людини. Встановлено, що до злочинів проти честі та гідності особи переважна більшість законодавців відносить лише образу і наклеп. Водночас з'ясовано, що в кримінальному законодавстві

деяких держав вказані діяння зараховані не до злочинів проти честі та гідності, а до інших посягань. Встановлено, що законодавці цілого ряду держав декриміналізували образу, а окремих держав – і наклеп. З'ясовано, що в розвинутих країнах останніми десятиліттями склалося доволі стримане ставлення до застосування кримінальної відповідальності за наклеп, оскільки відповідна практика нерідко несумісна зі свободою вираження поглядів.

Аргументовано, що класифікація злочинів проти волі, честі та гідності особи за критерієм безпосереднього об'єкта матиме доволі умовний та дискусійний характер. Запропоновано альтернативні критерії відповідної класифікації. Так, залежно від вікових характеристик потерпілої особи вказані діяння можна класифікувати на: 1) злочини, які посягають на волю, честь та гідність виключно дітей (ст.ст. 148, 150, 150-1); 2) злочини, які посягають на волю, честь та гідність осіб будь-якого віку (ст.ст. 146, 146-1, 147, 149, 151, 151-2). За вчинення окремих із вказаних діянь щодо малолітніх або неповнолітніх законодавцем посилено кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 146, ч. 2 ст. 147, ч.ч. 2, 3 ст. 149, ч. 2 ст. 151-2). Залежно від того, чи пов'язана криміналізація зазначених діянь з імплементацією норм міжнародного права, злочини, передбачені в розділі III Особливої частини КК України, можна класифікувати на: 1) діяння, криміналізація яких не була пов'язана з імплементацією норм міжнародного права (ст.ст. 146, 148, 150-1, 151); 2) діяння, які з'явилися в КК України завдяки імплементації норм міжнародного права (ст.ст. 146-1, 147, 149, 150, 151-2).

4. На підставі всебічного аналізу об'єкта злочинів проти волі, честі та гідності особи зроблено ряд висновків стосовно обґрунтованості позиції вітчизняного законодавця, який кримінально-правові заборони, передбачені ст.ст. 146–151-2, розмістив у розділі III Особливої частини КК України. Зокрема: 1) аргументовано, що незаконне позбавлення волі або викрадення людини посягає передусім на охоронюване право вибору особою на власний розсуд місця свого перебування; 2) обґрунтовано, що об'єктом насильницького зникнення слід визнавати безпеку людства. Підкреслюється, що перенесення кримінально-правової заборони насильницького зникнення з розділу III до розділу XX Особливої частини КК України дозволить краще відобразити специфічну юридичну природу вказаного діяння та уникнути плутанини у правозастосовній практиці; 3) встановлено, що за своїми об'єктивними та суб'єктивними ознаками захоплення заручників ближче до злочинів проти свободи особи, аніж до злочинів проти громадської безпеки; 4) основним безпосереднім об'єктом підміни дитини запропоновано визнавати особисту свободу та гідність дитини, що пов'язана з правом перебувати, рости і виховуватись у своїй сім'ї, а також з правом на збереження своєї індивідуальності, яка є невід'ємною складовою гідності. Зроблений висновок, однак, зовсім не заперечує того, що це діяння посягає й на передбачене Конституцією України право людини на дитинство, материнство чи

батьківство, що є очевидним. Більше того, внаслідок підміни дитини страждає цілий комплекс її природних прав; 5) аргументовано, що основним безпосереднім об'єктом торгівлі людьми слід визнавати свободу та гідність особи в об'єктивному її значенні (людську гідність); 6) констатовано, що оскільки у ст. 150 КК України законодавець не визначає характер використовуваної праці дитини, зокрема те, чи має така праця бути примусовою, однозначно визначити об'єкт експлуатації дитини вкрай складно; 7) з'ясовано, що об'єкт використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, по суті, є тотожним об'єкту злочину, передбаченого ст. 304 КК України. У зв'язку з цим переконливою визнано точку зору тих науковців, які основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 150-1 КК України, визнають моральні засади суспільства у ставленні до виховання дітей, а також висловлюються за виключення з кримінального закону ст. 150-1 та удосконалення у зв'язку з цим чинної редакції ст. 304 КК України; 8) аргументовано, що основним безпосереднім об'єктом незаконного поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги є свобода, честь та гідність особи, причому в їх сукупності. У зв'язку з цим підкреслюється, що незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги є єдиним злочином серед діянь, передбачених розділом III Особливої частини КК України, який посягає на всі перераховані у назві цього розділу цінності; 9) встановлено, що примушування до шлюбу посягає на особисту свободу людини в частині вільного вибору нею своєї поведінки.

З огляду на неоднакову значущість перерахованих у назві розділу III Особливої частини КК України цінностей, а також зважаючи на реальну поширеність ураження таких цінностей передбаченими у ньому діями, доцільною є зміна послідовності їх (цінностей) викладу у назві зазначеного розділу. Можливим варіантом назви розділу III Особливої частини КК України може бути такий: «Злочини проти свободи, гідності та честі особи».

Дослідження особливостей потерпілого від злочинів проти волі, честі та гідності особи дозволило прийти до таких ключових висновків: 1) позиція законодавця, який у назві ст. 147 КК України слово «заручник» вживає у множині, визнана некоректною, оскільки для настання кримінальної відповідальності за вказаною статтею достатньо, аби в заручники була захоплена хоча б одна людина. Так само некоректним є вживання у назві ст. 149 слова «людьми» (мало б бути «людиною»), а у назві ст. 150 – слова «дітей» (мало б бути «дитини»); 2) аргументовано, що під дитиною у ст. 148 КК України потрібно розуміти особу, якій на момент вчинення щодо неї злочину не виповнилось 18 років. Водночас підкреслено, що при кваліфікації вказаного посягання значення має не стільки вік потерпілої від цього злочину особи, скільки здатність ідентифікувати себе в якості дитини конкретних батьків, а також здатність батьків (осіб, що їх замінюють) ідентифікувати дитину як свою. Попри те, що у назві ст. 148 КК України та тексті її диспозиції

Йдеться про підміну *дитини*, встановлено, що насправді при вчиненні цього злочину підмінюються дві дитини, а не одна: підмінювана дитина та дитина, що використовується для підміни. Аргументовано, що з наявного в диспозиції ст. 148 КК України формулювання не зрозуміло, котра саме дитина для винного є *чужою* – підмінювана, чи та, що використовується для підміни. У зв'язку з цим у тексті аналізованої норми запропоновано уточнити, що відповідальність настає за підміну чужої дитини іншою чужою або своєю дитиною; 3) аргументовано, що статтю 149 КК України більш коректно було б назвати «Торгівля людиною», оскільки термін «торгівля людьми» позначає радше відповідне явище, а не конкретне діяння; 4) обґрунтовано, що потерпілою від незаконного поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги слід визнавати особу, яка: а) не страждає на психічний розлад; б) страждає на психічний розлад, але не потребує госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги, тобто її обстеження або лікування можливі не лише в стаціонарних умовах. У зв'язку з цим серйозною прогалиною ст. 151 КК України визнано відсутність у зазначеній статті вказівки на караність незаконного поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги осіб, які страждають на психічний розлад, але не потребують госпіталізації до такого закладу.

На підставі поглибленого аналізу ознак об'єктивної сторони злочинів проти волі, честі та гідності особи зроблено низку висновків та висловлено ряд пропозицій до кримінального законодавства, основними з яких є такі: 1) обґрунтовано, що виокремлення викрадення людини в окрему статтю КК України не покращить правозастосовну практику, а навпаки – ускладнить її. Доведено, що використання в назві ст. 146 КК України, яка передбачає відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини, а також в диспозиції її ч. 1 сполучника «або» є некоректним, оскільки викрасти людину, незаконно не позбавивши її свободи, неможливо, тоді як сполучник «або» підкреслює взаємовиключення перелічуваних предметів, явищ і т. ін.; 2) виходячи з буквального тлумачення диспозиції ч. 1 ст. 146-1 КК України можна зробити висновок, що для інкримінування особі насильницького зникнення необхідно, аби вона позбавила людину свободи, а потім відмовилася визнати відповідний факт або ж приховала дані про долю такої людини чи місце її перебування. Підкреслюється, що відповідне формулювання диспозиції вказаної норми суперечить самій ідеї злочину насильницького зникнення, для якого визначальне значення має подальша відмова визнати факт арешту, затримання, викрадення чи позбавлення свободи людини в будь-якій іншій формі або приховування даних про долю такої людини чи місце її перебування; 3) оскільки під власне торгівлею людиною прийнято розуміти її купівлю-продаж, вказану форму зазначеного злочину варто було б назвати купівлею-продажем людини, а не торгівлею людиною. Необґрунтованим визнано виключення законодавцем у вересні 2018 р.

«здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина» з опису об'єктивної сторони злочину, відповідальність за який передбачена у ст. 149 КК України. Підтримано точку зору про доцільність доповнення переліку способів вчинення торгівлі людьми у формах вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання людини таким як зловживання довірою. Обґрунтовано, що доповнення у 2018 р. диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України трьома новими способами торгівлі людьми є не виправданим, оскільки ці зміни неминуче призведуть до нових проблем, пов'язаних з кваліфікацією вказаного діяння; 4) аргументовано, що оптимальним варіантом вирішення проблеми кримінально-правової протидії різним формам експлуатації людини є конструювання загального складу примушування до виконання тих чи інших дій; 5) переконливою визнано точку зору науковців про доцільність вилучення ст. 150-1 з кримінального закону і одночасного удосконалення ст. 304 КК України; 6) обґрунтовано доцільність викладення диспозиції ч. 1 ст. 151 КК України у такій редакції «Незаконна госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги або незаконне утримання в такому закладі особи, яка не потребує стаціонарної психіатричної допомоги»; 7) обґрунтовано доцільність виокремлення в розділі III Особливої частини КК України загального складу примушування до вчинення чи невчинення певної дії. Підкреслено, що завдяки реалізації цієї пропозиції вдасться усунути прогалину, пов'язану з криміналізацією будь-якого незаконного обмеження свободи особи, а також зменшити рівень казуальності вітчизняного кримінального закону.

5. Розкрито ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони злочинів проти волі, честі та гідності особи, на підставі чого розроблено пропозиції щодо їх удосконалення: 1) аргументовано, що суб'єктами викрадення дитини можуть визнаватися її батьки або інші близькі родичі, якщо вони діяли не в інтересах дитини; 2) обґрунтовано, що включення законодавцем у ст. 146-1 КК України до кола представників держави групи осіб є сумнівним, оскільки очевидно, що визнання представником держави потрібно здійснювати стосовно кожного конкретного індивіда, а не щодо групи осіб загалом, у зв'язку з чим із тексту примітки відповідну вказівку доцільно виключити; 3) аргументовано, що встановлення зниженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за захоплення заручників, є недоцільним; те саме стосується й суб'єкта захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК України); 4) сумнівною визнано доцільність включення до переліку, наведеного у п. 4 ч. 1 ст. 96-3 КК України, діянь, передбачених статтями 146 та 147 КК України; 5) обґрунтовано, що підміна однієї дитини іншою, вчинена особою з використанням свого службового становища чи при виконанні професійних обов'язків, характеризується більшим ступенем суспільної небезпеки, ніж підміна дитини, вчинена іншою особою, у зв'язку з чим за такі дії запропоновано передбачити посилену

відповідальність; 6) обґрунтованою визнано висловлену раніше пропозицію поширити застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами торгівлі людьми; 7) доведено, що суб'єкт незаконного поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги спеціальний; ним слід визнавати тільки лікаря-психіатра, який одноосібно чи у складі комісії лікарів-психіатрів прийняв рішення про госпіталізацію до вказаного закладу завідомо психічно здорової особи; 8) визнано за доцільне відмовитись від вказівки в диспозиції ст. 148 КК України на корисливі або інші особисті мотиви; водночас підтримано висловлену раніше пропозицію посилити відповідальність за підміну дитини, вчинену з корисливих мотивів; 9) обґрунтовано доцільність у диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України вказівку на мету експлуатації розмістити перед переліком таких форм цього злочину як вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини; 10) некоректним визнано виокремлення в примітці до ст. 149 КК України використання у порнобізнесі як окремої форми експлуатації людини; 11) запропоновано виключити рабство чи звичаї, подібні до рабства, а також підневільний стан з переліку форм експлуатації, наведеного у примітці до ст. 149 КК України.

6. На підставі аналізу проблемних питань диференціації кримінальної відповідальності за злочини проти волі, честі та гідності особи зроблено низку висновків та висловлено ряд пропозицій до кримінального законодавства, основними з яких є такі: 1) конкретизація такої кваліфікуючої ознаки незаконного позбавлення волі або викрадення людини як такого, що здійснювалося протягом тривалого часу, не сприятиме належній кримінально-правовій оцінці дій особи, яка вчинила вказане діяння. Кваліфікуючи діяння, передбачене ст. 146 КК України, як таке, що здійснювалось протягом тривалого часу, слід брати до уваги не тільки час, протягом якого особа була незаконно позбавлена свободи, а й враховувати спосіб та місце її тримання, інші конкретні обставини справи, стан її здоров'я, вік тощо; 2) підтримано висловлену у юридичній літературі пропозицію про доцільність відмови від такої обтяжуючої кримінальну відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини обставини, як вчинення вказаного діяння із застосуванням зброї; 3) доведена доцільність відмови від такої кваліфікуючої (особливо кваліфікуючої) ознаки незаконного позбавлення волі або викрадення людини (ч. 3 ст. 146), захоплення заручників (ч. 2 ст. 147), торгівлі людьми (ч. 3 ст. 149) та незаконного поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги (ч. 2 ст. 151), як спричинення вказаними діяннями тяжких наслідків. Спричинення фізичної шкоди потерпілому від вказаних посягань можливо кваліфікувати за сукупністю з відповідними статтями розділу II Особливої частини КК України. Інші можливі прояви спричинення тяжких наслідків можливо враховувати при призначенні покарання (відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 67); 4) з ч. 2 ст. 147 КК України запропоновано

виключити таку кваліфікуючу ознаку, як «дії, поєднані з погрозою знищення людей»; 5) запропоновано доповнити статтю про захоплення заручників такими обтяжуючими відповідальність обставинами, як захоплення або тримання особи як заручника, вчинене щодо двох чи більше осіб, за попередньою змовою групою осіб, а також здійснюване протягом тривалого часу; 6) виходячи з положень ст. 7 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, в якості кваліфікуючих ознак насильницького зникнення можна передбачити вчинення вказаного діяння щодо неповнолітньої особи, жінки, яка завідомо для винного перебувала в стані вагітності, а також стосовно особи, яка завідомо для винного перебувала в безпорадному стані; 7) обґрунтовано доцільність доповнення ч. 2 ст. 151 такими кваліфікуючими ознаками, як вчинення незаконного поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги щодо двох чи більше осіб, а також щодо неповнолітньої особи.

7. Розроблено пропозиції щодо оптимізації санкцій статей розділу III Особливої частини КК України, що передбачають: 1) зниження верхньої межі санкції ч. 3 ст. 146 КК України з 10 до 8 років позбавлення волі; 2) збільшення максимального покарання за діяння, яке нині передбачене ч. 1 ст. 146-1 КК України, з 5 до 8 років позбавлення волі; аналогічне покарання доцільно передбачити за відповідні діяння керівника (ч. 2). Санкція кваліфікованого складу насильницького зникнення, який пропонується виокремити, може передбачати позбавлення волі на строк від 5 до 10 років; 3) верхню межу санкції ч. 2 ст. 147 КК України запропоновано знизити з 15 до 12 років позбавлення волі. Беручи до уваги висловлену у роботі пропозицію виокремити у зазначеній статті частину третю, у якій встановити відповідальність за вчинення вказаного діяння організованою групою, вважаємо, що санкцію частини першої цієї статті можна залишити незмінною, у санкції її частини другої передбачити покарання у виді позбавлення волі на строк від 7 до 10 років, а в санкції частини третьої – від 8 до 12 років; 4) обґрунтовано, що санкцію ст. 148 КК України коригувати недоцільно. Водночас аргументовано, що санкція запропонованої ч. 2 ст. 148 КК України має передбачати покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 8 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; 5) аргументовано, що для перегляду існуючих на сьогодні санкцій ст. 149 КК України немає підстав, оскільки передбачені у них покарання загалом відповідають реальній суспільній небезпеці торгівлі людьми та проаналізованому зарубіжному досвіду пеналізації зазначеного посягання; 6) обґрунтовано, що санкція ч. 1 ст. 151 КК України має передбачати альтернативні покарання у виді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, санкція ч. 2 ст. 151 – покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 8 років з

позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Аналіз практики застосування покарання за злочини проти волі, честі та гідності особи засвідчив існування численних помилок, які допускаються судами при їх призначенні (зокрема, суди формально ставляться до оцінки ступеня тяжкості вказаних злочинів, особи винного, порушують законодавчі вимоги до призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, тощо), а також при звільненні засуджених від покарання та його відбування (зокрема, суди здебільшого не наводять переконливих доводів на користь можливості виправлення засудженого без відбування покарання).

8. На підставі вивчення офіційних статистичних даних і матеріалів кримінальних проваджень з'ясовано основні кількісно-якісні показники злочинів, відповідальність за які передбачена у розділі III Особливої частини КК України. Встановлено, зокрема, таке: 1) питома вага злочинів проти волі, честі та гідності особи у загальній структурі злочинності є незначною і зазвичай не перевищує показника у 0,2%; 2) найпоширенішим діянням серед вказаних злочинів є незаконне позбавлення волі або викрадення людини. При цьому звернуто увагу на суттєву різницю у кількісних показниках вказаного посягання і торгівлі людьми, тобто того діяння, яке є другим за чисельністю серед злочинів проти волі, честі та гідності особи. Так, у 2013 та 2018 роках кількість зареєстрованих випадків незаконного позбавлення волі або викрадення людини перевищувала чисельність облікованих за цей рік випадків торгівлі людьми удвічі, у 2016 – майже вп'ятеро, у 2015 – у понад сім разів, а у 2014 – у понад шістнадцять (!) разів. І лише в 2017, 2019 та 2020 роках кількісна різниця між цими злочинами не була настільки разючою; 3) з'ясовано, що значно частіше (орієнтовно 2/3 випадків) трапляється викрадення людини, а не «звичайне» незаконне позбавлення її волі; при цьому, однак, аргументовано, що незаконному позбавленню волі, не пов'язаному з викраденням людини, притаманний значно вищий рівень латентності; 4) встановлено, що сексуальна експлуатація – найпоширеніша мета торгівлі людьми в Україні. При цьому звертає на себе увагу разюча кількісна різниця між двома найпоширенішими формами експлуатації (чисельність випадків сексуальної експлуатації перевищує 80%, тоді як кількість фактів експлуатації у формі примусової праці не сягає й 10%). Разом з тим аргументовано, що торгівлі людьми, вчиненій з метою трудової експлуатації, притаманний вищий рівень латентності; 5) з'ясовано, що третя за поширеністю форма експлуатації людини, з метою якої вчиняється торгівля людьми, – примусове втягнення у зайняття жебрацтвом. Серед згаданих у примітці до ст. 149 КК України форм експлуатації, з метою яких вчиняється цей злочин, у судовій практиці трапляються поодинокі випадки використання в порнобізнесі та вилучення органів. Жодного випадку торгівлі людьми, вчиненої з іншою метою експлуатації людини, не виявлено, що, зрозуміло, не означає відсутності таких

випадків в об'єктивній дійсності; 6) встановлено, що майже кожне десяте провадження про торгівлю людьми в Україні стосується торгівлі батьками своїми дітьми; 7) з'ясовано, що третє місце за загальною чисельністю зареєстрованих випадків серед розглядуваних посягань посідає використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом; 8) встановлено, що питома вага інших посягань на волю, честь та гідність особи є незначною; з'ясовано, що найменш поширеним з-поміж досліджуваних злочинів є підміна дитини; 9) встановлено, що за увесь період існування відповідних кримінально-правових заборон жодна особа не була засуджена за насильницьке зникнення (ст. 146-1), підміну дитини (ст. 148), незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги (ст. 151) та примушування до шлюбу (ст. 151-2). Більше того, жодній особі не було вручено підозру про вчинення вказаних злочинів. Водночас підкреслено, що зазначений стан речей не свідчить про фактичну відсутність цих діянь в об'єктивній дійсності; 10) з'ясовано фактори латентності злочинів проти волі, честі та гідності особи.

9. На підставі проаналізованих матеріалів кримінальних проваджень з'ясовано соціально-демографічні, соціально-рольові, кримінально-правові та морально-психологічні ознаки осіб, які вчинили злочини, передбачені розділом III Особливої частини КК України. Виходячи з отриманих даних розроблено кримінологічні портрети осіб, які вчинили зазначені злочини.

Встановлено, що більшість осіб, які вчиняють незаконне позбавлення волі або викрадення людини, належить до насильницького типу злочинця. Частина осіб, які вчиняють цей злочин з корисливих мотивів, віднесено до корисливо-насильницького типу. Деяких злочинців, котрі вчиняють незаконне позбавлення волі або викрадення людини з хуліганських мотивів, віднесено до дезорганізованого типу злочинця. Крім того, залежно від ступеня глибини антисуспільної спрямованості усіх осіб, які вчиняють вказане посягання, можна поділити на ситуативних (близько 50%), нестійких (близько 30%), злісних (близько 15%) та особливо небезпечних (кількість таких осіб невелика). За останнім критерієм можливо здійснити типологію осіб, які вчиняють й інші злочини проти волі, честі та гідності особи. При цьому абсолютну більшість таких осіб складають особи, що належать до ситуативних і нестійких.

10. Дослідження детермінаційного комплексу злочинів проти волі, честі та гідності особи засвідчило численність та різноплановість факторів, які детермінують їх вчинення. У зв'язку з цим детермінанти вказаних посягань класифіковано на соціально-економічні, суспільно-політичні, морально-психологічні, медичні, правові та організаційно-управлінські. З'ясовано також особливості детермінації окремих злочинів проти волі, честі та гідності особи. Підкреслюється, що лише усунення негативного впливу проаналізованих чинників дозволить досягти вагомих результатів у справі запобігання розглядуваним злочинам.

11. Аргументовано, що запобігання злочинам проти волі, честі та гідності особи слід розглядати як багаторівневу систему державних і громадських заходів, спрямованих на усунення або нейтралізацію причин та умов вказаних злочинів на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях. Обґрунтовано, що заходи загальносоціального запобігання злочинам проти волі, честі та гідності особи мають визначальне і стратегічне значення. Найбільшою мірою стосується це таких посягань, як торгівля людьми, експлуатація дітей та використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам проти волі, честі та гідності особи базуються на заходах загальносоціальних, використовують їх запобіжний потенціал та сприяють йому. Спеціально-кримінологічні заходи, що їх пропонується здійснити, класифіковано на інформаційно-аналітичні, суспільно-політичні, правові, культурно-виховні та організаційно-управлінські. Підкреслюється, що ефективне запобігання розглядуваним діянням можливе за умови поєднання загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів.

Наголошується, що особливу увагу потрібно приділяти індивідуальному запобіганню злочинам проти волі, честі та гідності особи, оскільки відповідні заходи спрямовуються на конкретну особу, притаманні саме їй індивідуальні особливості. У цьому напрямі необхідно здійснювати активний вплив на осіб, що входять до групи підвищеного ризику, потенційно схильні до вчинення таких злочинів. При цьому підкреслюється, що визначальне значення повинна мати рання профілактика розглядуваних посягань.

Обґрунтовано, що важливе місце в системі заходів запобігання досліджуваним злочинам має займати віктимологічна профілактика. Розроблено віктимологічну характеристику жертв злочинів проти волі, честі та гідності особи, а також конкретні заходи віктимологічної профілактики вказаних діянь.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Андрушко А.В. Кримінальна відповідальність за незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги: монографія. Ужгород: Видавництво «РІК-У», 2019. 228 с.

2. Андрушко А.В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи: монографія. Київ: Ваіте, 2020. 560 с.

Підрозділ у колективній монографії:

3. Андрушко А.В. Торгівля людьми, вчинена з метою експлуатації у формі примусової праці: кримінологічна характеристика та основні напрями запобігання / Правове регулювання та економічні свободи і права: монографія / за ред. проф. Михайла Савчина. Ужгород: Видавництво «РІК-У», 2020. С. 188–212.

Статті у фахових виданнях України з юридичних наук:

4. Андрушко А.В. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за незаконне поміщення в психіатричний заклад. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. Випуск 5. Том 2. С. 67–70.

5. Андрушко А.В. Об'єкт незаконного поміщення в психіатричний заклад. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Випуск 7. С. 170–174.

6. Андрушко А.В. Кримінально-правова характеристика суб'єктивних ознак незаконного поміщення в психіатричний заклад. *Право і суспільство*. 2014. № 5. С. 189–194.

7. Андрушко А.В. Кримінально-правова протидія використанню психіатрії в немедичних цілях: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Випуск 14. Том 2. С. 71–74.

8. Андрушко А.В. Диференціація кримінальної відповідальності за незаконне поміщення в психіатричний заклад. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право*. 2015. Вип. 35. Частина II. Том 3. С. 52–55.

9. Андрушко А.В. Об'єктивна сторона незаконного поміщення в психіатричний заклад. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2015. № 4 (II). С. 128–136.

10. Андрушко А.В. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за незаконне поміщення в психіатричний заклад. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 6. Том 3. С. 48–52.

11. Андрушко А.В. Незаконне поміщення у психіатричний заклад: основні детермінанти та напрями запобігання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6 (15). С. 148–152.

12. Андрушко А.В. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за захоплення заручників. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 160–164.

13. Андрушко А.В. Обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність за захоплення або тримання особи як заручника. *Наука і правоохорона*. 2017. № 4 (38). С. 150–157.

14. Андрушко А.В. Кримінологічна характеристика захоплення заручників. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 213–218.

15. Андрушко А.В. Розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти особистої свободи людини (XIX – поч. ХХІ ст.). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Випуск 29. Том 2. С. 68–73.
16. Андрушко А.В. Розмежування незаконного позбавлення волі або викрадення людини та захоплення заручників. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 6. Том 3. С. 48–52.
17. Андрушко А.В. Кримінально-правова протидія викраденню людей у США. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 6 (21). Том 2. С. 105–109.
18. Андрушко А.В. Проблеми відповідальності за злочини проти особистої свободи людини в дослідженнях другої половини ХІХ – початку ХХ століття. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Випуск 30. Том 2. С. 60–64.
19. Андрушко А.В. Пропозиції щодо удосконалення статті 147 Кримінального кодексу України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12 (262). С. 239–243.
20. Андрушко А.В. Злочини проти волі, честі та гідності особи в проекті Кримінального кодексу України, підготовленому під керівництвом професора В.М. Смітєнка. *Право та державне управління*. 2018. № 1 (30). Том 1. С. 176–182.
21. Andrushko A. General social prevention as a priority direction of human trafficking prevention. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2018. Special Issue № 2 (92). P. 151–155.
22. Андрушко А.В. Проблеми кваліфікації захоплення заручників. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 231–235.
23. Андрушко А.В. Захоплення заручників: детермінанти та основні напрями запобігання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 4 (25). Том 3. С. 76–81.
24. Андрушко А.В. Віктимологічні аспекти захоплення заручників. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 260–265.
25. Андрушко А.В. Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за підміну дитини. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 4 (62). С. 99–105.
26. Андрушко А.В. Проблеми кримінальної відповідальності за підміну дитини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. Випуск 35. Том 2. С. 44–50.
27. Андрушко А.В. Розмежування підміни дитини із суміжними складами злочинів проти волі, честі та гідності особи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 5. Том 3. С. 3–9.
28. Андрушко А.В. Доктрина кримінального права другої половини ХІХ – початку ХХ століття про злочини проти честі та гідності особи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. Випуск 36. Том 2. С. 98–103.
29. Андрушко А. Проблеми кримінально-правової охорони честі та

гідності особи. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12 (274). С. 268–272.

30. Андрушко А.В. Запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 221–225.

31. Андрушко А.В. Віктимологічна характеристика жертв незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 163–170.

32. Андрушко А.В. Проблемні питання кваліфікації незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 211–219.

33. Андрушко А.В. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили незаконне позбавлення волі або викрадення людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. Випуск 40. С. 121–128.

34. Андрушко А.В. Детермінанти незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 85–94.

35. Андрушко А.В. Кількісно-якісні показники незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Право і суспільство*. 2019. № 6-2. С. 98–105.

36. Андрушко А.В. Становлення законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти честі та гідності особи (XI–XVIII ст.). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. Випуск 41. Том 2. С. 58–64.

37. Андрушко А.В. Об'єктивна сторона незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 302–314.

38. Андрушко А.В. Кримінологічна характеристика торгівлі людьми, вчиненої з метою примусового втягнення в зайняття жебрацтвом. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 4 (29). Том 1. С. 104–110.

39. Андрушко А.В. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання торгівлі людьми. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5. Том 1. С. 210–216.

40. Андрушко А.В. Наука кримінального права радянського періоду про злочини проти волі, честі та гідності особи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 367–382.

41. Андрушко А.В. Кримінологічна характеристика та основні напрями запобігання торгівлі дітьми, вчиненої їхніми батьками. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). № 1. С. 162–171.

42. Андрушко А.В. Кримінологічні аспекти експлуатації дітей. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 280–286.

43. Андрушко А.В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінологічна характеристика та основні напрями запобігання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 287–293.

44. Андрушко А.В. Система злочинів проти свободи, честі та гідності особи за законодавством зарубіжних держав: порівняльно-правове дослідження. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 412–421.

45. Андрушко А.В. Сучасний стан і ключові тенденції торгівлі людьми в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). № 2. Частина 3. С. 7–15.

46. Андрушко А.В. Примушування як злочин проти свободи особи: зарубіжний досвід та перспективи його запозичення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 286–291.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

47. Андрушко А.В. Уголовная ответственность за захват заложников по законодательству Украины и государств Центральной Азии: сравнительно-правовой анализ. *Legea și Viața*. 2017. № 8\2 (308). С. 3–7.

48. Андрушко А.В. Генезис законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти особистої свободи людини (X–XVIII століття). *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 6-1 (28). С. 99–103.

49. Андрушко А. Підміна дітей: кримінологічна характеристика та напрями запобігання. *Visegrad journal on human rights*. 2018. № 5 (volume 1). С. 17–22.

50. Андрушко А. Щодо доцільності криміналізації примушування до шлюбу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 6 (34). С. 170–173.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

51. Андрушко А.В. Покарання за незаконне поміщення в психіатричний заклад. *Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 7 лютого 2014 р. / відп. ред. С.В. Ківалов. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 63–66.

52. Андрушко А.В. История уголовно-правового противодействия использованию психиатрии в немедицинских целях. *Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы*: междунар. науч.-практ. конф. (28-29 марта 2014 г., Кишинэу) / орг. ком.: Бужор В. и др. Кишинев: Iulian, 2014. С. 235–237.

53. Андрушко А.В. Суб'єкт незаконного поміщення в психіатричний заклад. *Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 250-річчю трактату Чезаре Беккарія (м. Одеса, 13 черв. 2014 р.). Одеса: Юридична література, 2014. С. 161–166.

54. Андрушко А.В. Потерпевший от незаконного помещения в психиатрическое учреждение. *Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов*: международная научно-

практическая конференция (7-8 нояб. 2014 г., Кишинев) / орг. ком.: Бужор В. [и др.]. Кишинев: Б.и., 2014. Ч. 2. С. 124–126.

55. Андрушко А.В. Кримінально-правова протидія використанню психіатрії в немедичних цілях: порівняльно-правовий аспект. *Сучасні проблеми порівняльного правознавства*: зб. наук. праць / за ред. Ю.С. Шемшученка, Я.В. Лазура; упор.: О.В. Кресін, М.В. Савчин. Ужгород – Київ: Вид-во «Говерла», 2015. С. 161–165.

56. Андрушко А.В. Каральна психіатрія та проблеми кримінально-правової протидії її використанню в Радянському Союзі. *Сила права і право сили: історичний вимір та сучасне бачення проблеми*: матеріали XXXII Міжнародної історико-правової конференції (28-31 травня 2015 року, м. Полтава). Київ – Полтава: ПУЕТ, 2015. С. 327–331.

57. Андрушко А.В. Кримінальна відповідальність за незаконне поміщення в психіатричний заклад за законодавством Балтійських держав. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 13 лист. 2015 року. Одеса: ОДУВС, 2015. С. 8–10.

58. Андрушко А.В. Проблеми кримінальної відповідальності за незаконне поміщення в психіатричний заклад. *Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (11-12 березня 2016 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ, 2016. С. 201–204.

59. Андрушко А.В. К вопросу о моменте окончания незаконного помещения в психиатрическое учреждение. *O nouă perspectivă a proceselor de integrare Europeană a Moldovei și Ucrainei: aspectul juridic*: materialele conferinței internaționale științifico-practice, 25-26 martie 2016 / com. org.: V. Vujor. Chișinău: S. n., 2016 (Tipogr. “Cetatea de Sus”). P. 108–112.

60. Андрушко А.В. Пути совершенствования уголовно-правовых мер противодействия незаконному помещению в психиатрическое учреждение. *Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de evrointegrare*: conferința internațională științifico-practică, 4-5 noiembrie 2016 / com. org.: V. Vujor (preș.) [et al.]. Chișinău: Iulian, 2016 (Tipogr. „Cetatea de Sus”). P. 223–226.

61. Андрушко А.В. Недоліки ст. 151 КК України у світлі практики Європейського суду з прав людини. *Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства*: матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 18-19 листопада 2016 р.). Івано-Франківськ, 2016. С. 6–10.

62. Андрушко А.В. Проблеми диференціації кримінальної відповідальності за незаконне поміщення в психіатричний заклад. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю»* (м. Івано-Франківськ, 9-10 грудня 2016 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 145–150.

63. Андрушко А.В. Кримінологічні фактори встановлення кримінальної відповідальності за незаконне поміщення в психіатричний заклад. *Актуальні*

питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2017 р.). У 2-х ч. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. Ч. 1. С. 159–161.

64. Андрушко А.В. Кримінальна відповідальність за захоплення заручників за законодавством України та держав Балтії: порівняльно-правове дослідження. *Міжнародний конгрес європейського права*: збірн. наук. праць (м. Одеса, 21-22 квітня 2017 р.). Одеса: Фенікс, 2017. С. 282–286.

65. Андрушко А.В. До питання про об'єкт захоплення заручників. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» з нагоди відзначення 25-річчя навчально-наукового юридичного інституту* (м. Івано-Франківськ, 8-10 червня 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 126–130.

66. Андрушко А.В. Проблеми кримінальної відповідальності за захоплення заручників. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовт. 2017 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2017. С. 372–376.

67. Андрушко А.В. Відповідальність за захоплення заручників: історичний аспект. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 15-16 грудня 2017 р. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 6–10.

68. Андрушко А.В. Окремі питання відповідальності за захоплення заручників за міжнародним та національним кримінальним правом. *Злочини проти громадської безпеки та кримінально-правова політика держави в умовах гібридної війни*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 22 грудня 2017 р. Київ, 2017. С. 6–10.

69. Андрушко А.В. Проблема торгівлі людьми в умовах збройного конфлікту на сході України. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми*: матеріали II Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 16-17 березня 2018 р.). Івано-Франківськ, 2018. С. 11–14.

70. Андрушко А.В. Кримінальне законодавство пострадянських держав про відповідальність за підміну дитини. *Закарпатські правові читання*. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (19-21 квітня 2018 р., м. Ужгород) / за заг. ред. В.І. Смоланки, О.Я. Рогача, Я.В. Лазура. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2018. Т. 2. С. 283–290.

71. Андрушко А.В. Внутрішньо переміщені особи як потенційні жертви торгівлі людьми. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (20 квітня 2018 р., м. Ужгород) / за заг. ред. О.Я. Рогача, Я.В. Лазура, М.В. Менджул. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2018. С. 138–141.

72. Андрушко А.В. Протидія захопленню заручників за кримінальним законодавством України та окремих держав Європи: порівняльно-правовий аналіз. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний*

виміри: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 25-26 квітня 2018 р.). У 2-х частинах. Частина 1. Суми: Сумський національний аграрний університет, 2018. С. 245–249.

73. Андрушко А.В. Практика застосування покарання за захоплення або тримання особи як заручника. *Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 трав. 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 44–47.

74. Андрушко А.В. Кримінальна відповідальність за підміну дитини за законодавством України та окремих держав Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз. *Конгрес міжнародного та європейського права*: зб. наукових праць (м. Одеса, 25-26 травня 2018 р.). Одеса: Фенікс, 2018. С. 294–297.

75. Андрушко А.В. Злочини та проступки проти особистої свободи за Угорським кримінальним уложенням 1878 року. *Західні і східні традиції та впливи в історії права, держави і юридичної думки*: матеріали XXXVIII Міжнародної історико-правової конференції, 1-3 червня 2018 р., м. Вінниця / ред. колегія: І.Б. Усенко (голова), Є.В. Ромінський (відп. секр.) та ін. Київ–Херсон: Олді-плюс, 2018. С. 268–272.

76. Андрушко А.В. Про доцільність криміналізації примушування до шлюбу. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (9 листопада 2018 р.) / упор. О.В. Авраменко, С.С. Гнатюк, І.В. Красницький, С.І. Мельник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 11–13.

77. Андрушко А.В. Окремі питання кримінально-правової охорони честі та гідності особи. *Гуманізація кримінальної відповідальності*: матеріали II Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 16-17 листопада 2018 р.). Івано-Франківськ, 2018. С. 7–12.

78. Андрушко А.В. Віктимологічна характеристика жертв захоплення заручників. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 1 березня 2019 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2019. С. 79–82.

79. Андрушко А.В. Щодо кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення. *Закарпатські правові читання*. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (11-13 квітня 2019 р., м. Ужгород) / за заг. ред. О.Я. Рогача, Я.В. Лазура, М.В. Савчина. Ужгород: РІК-У, 2019. Т. 2. С. 202–209.

80. Андрушко А.В. Класифікація злочинів проти волі, честі та гідності особи. *Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (24 травня 2019 р., м. Одеса). Одеса: Юридична література, 2019. С. 27–29.

81. Андрушко А.В. Незаконне позбавлення волі як вид домашнього насильства (кримінологічний аспект). *Організаційно-правові засади*

запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О.П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 18–22.

82. Андрушко А.В. Торгівля людьми, вчинена з метою експлуатації у формі вилучення органів (кримінологічний аспект). *Експлуатація як складова торгівлі людьми: виміри, тенденції та шляхи протидії*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 6-7 червня 2019 р.) / упоряд. О.М. Балинська, Г.Я. Савчин. Львів, 2019. С. 9–14.

83. Андрушко А.В. Типові помилки при кваліфікації незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (8 листопада 2019 р.) / уклад. О.В. Авраменко, С.С. Гнатюк, І.І. Сидорук. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 11–13.

84. Андрушко А.В. Безпосередній об'єкт торгівлі людьми. *Закарпатські правові читання*. Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 квітня 2020 р., м. Ужгород) / за заг. ред. Я.В. Лазура, М.В. Савчина, М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2020. С. 430–443.

85. Андрушко А.В. Практика призначення покарання за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання»*, м. Острог, 22 травня 2020 року. Острог, 2020. С. 95–97.

АНОТАЦІЯ

Андрушко А. В. Злочини проти волі, честі та гідності особи (кримінально-правове та кримінологічне дослідження). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021.

Дисертація є першим в Україні комплексним кримінально-правовим та кримінологічним дослідженням теоретичних і прикладних проблем запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи.

У роботі з'ясовано сучасний стан дослідження проблем протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи; розглянуто основні етапи становлення та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за вказані посягання; здійснено порівняльно-правове дослідження системи злочинів проти волі, честі та гідності особи за кримінальним законодавством України та зарубіжних держав; охарактеризовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів злочинів, передбачених розділом III Особливої частини КК України, розроблено пропозиції щодо їх удосконалення; виявлено проблемні аспекти диференціації кримінальної відповідальності за злочини проти волі, честі та

гідності особи; розглянуто особливості реалізації кримінальної відповідальності за вказані злочини та визначено перспективні напрями удосконалення цього процесу; з'ясовано сучасний стан та виявлено основні тенденції вчинення злочинів проти волі, честі та гідності особи; розроблено кримінологічну характеристику осіб, які вчинили зазначені злочини; сформовано систему наукових знань про загальні закономірності та особливості детермінації злочинів проти волі, честі та гідності особи; визначено перспективні напрями запобігання вказаним злочинам.

Ключові слова: злочини проти волі, честі та гідності особи, незаконне позбавлення волі або викрадення людини, насильницьке зникнення, захоплення заручників, підміна дитини, торгівля людьми, експлуатація дітей, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги, примушування до шлюбу, примушування, наклеп, образа.

SUMMARY

Andrushko A. V. Crimes against freedom, honor and dignity of a person (criminal law and criminological research). – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of legal sciences on a specialty 12.00.08 – “Criminal law and criminology; criminal executive law”. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2021.

The dissertation investigates the current state of research of problems of counteraction to crimes against freedom, honor and dignity of a person, considers the main stages of formation and development of the legislation on criminal liability for the specified encroachments, conducts a comparative legal study of the system of crimes against freedom, honor and dignity of a person under the criminal law of Ukraine and foreign countries; characterizes material and subjective elements of crimes under Section III of the Criminal Code of Ukraine, develops proposals to improve them; reveals problematic aspects of differentiation of criminal responsibility for crimes against freedom, honor and dignity of a person; considers peculiarities of the implementation of criminal responsibility for these crimes and identifies promising directions for improvement of the process; determines the contemporary state and identifies major trends in crimes against freedom, honor and dignity; develops the criminological profiles of the persons who have committed the specified crimes; established the system of scientific knowledge about the general patterns and features of determination of crimes against freedom, honor and dignity of a person; defines perspective directions of prevention of the specified crimes.

The dissertation substantiates that the dignity of a person as an object of protection by criminal law should be derived from the category of human dignity – the objective value of an individual as a biosocial being.

The dissertation proves that the object of enforced disappearance should be the security of mankind, not the freedom, honor, and dignity of a person, and therefore

substantiates the expediency of moving the article on liability for this act to section XX of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine.

It is substantiated in the dissertation that the abduction of a person presupposes the establishment of control over a person (and not the seizure or withdrawal of a person) and relocation of a person outside the place where he/she stayed on his/her own free will. It is proved that the detention of a person in the event of a person's abduction begins not after a person's removal from the place where he/she was, in the place where he/she does not want to be, but from the moment the control over a person is established and lasts until the release of a person (i.e. all stages of abduction are characterized by a common element – detention of a person). It is argued that there is no reason for the traditional conclusion in the legal literature that abduction poses a greater public danger compared to the “regular” unlawful deprivation of freedom. In this regard, the dissertation justifies the separation of abduction in a separate article of the Criminal Code of Ukraine will not improve law enforcement practice, but on the contrary – will complicate it.

The dissertation substantiates that there is a significant shortcoming in art. 151 of the Criminal Code of Ukraine, namely the lack of indication on the punishability of illegal placement in a psychiatric institution of persons suffering from a mental disorder but not requiring hospitalization in such an institution. It is argued that the understanding of the illegality of placement (hospitalization) in a psychiatric institution only as placement of an obviously mentally healthy person to such institutions, not only does not fully comply with the provisions of the Law of Ukraine “On Psychiatric Care”, but also seriously complicates the application of this rule in practice, unreasonably narrows limits of its application.

The dissertation argues that the best solution for problems of criminal law combating against different forms of exploitation of a person is constructing the general composition of coercion to perform certain actions because that is coercion which is a defining characteristic of exploitation.

It has been established that almost every tenth case of trafficking in human beings in Ukraine concerns the trafficking of children by their parents. The criminological features of persons who trade in their children are determined, the determination complex of the specified encroachments is clarified, the system of the measures directed on prevention of such encroachments is developed.

Keywords: *crimes against freedom, honor and dignity of a person, unlawful deprivation of liberty or abduction, enforced disappearance, hostage-taking, child substitution, trafficking in human beings, exploitation of children, use of a minor child for begging, illegal placement in a psychiatric institution, forced marriage, coercion, slander, insult.*